Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2018

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 18 (2018), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2018

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria), dr. Zinka Zorko

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

JANJA ŽMAVC: Rhetorical Ethos: an Attempt at Linguistic Pragmatic Perspective on Classical Rhetoric	343
<i>Retorični ethos: poskus jezikovno pragmatičnega pogleda na klasično retoriko</i>	
JULIJANA VISOČNIK: "Piramida" na Zgornjem Motniku in njen zgodovinski kontekst	371
<i>"The Pyramid" in Zgornji Motnik and its Historical Context</i>	
DUŠAN NEČAK: Prelom za prizadeto lokalno prebivalstvo: potres v Brežicah 29. januarja 1917	393
<i>Turning point for the Affected Local Population: the Brežice Earthquake of January 29, 1917</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani	421
<i>The Idea of Slovenia and its Implementation during the Period from the May Declaration to the Creation of the State of SHS and the National Government of SHS in Ljubljana</i>	
BOGDAN KOLAR: Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem	443
<i>Pope Benedict XV's Peace Initiatives and their Echoes in Slovenian Lands</i>	
BOŽO REPE: Oktobrska revolucija in Slovenci	469
<i>The October Revolution and Slovenians</i>	
ANDREJ RAHTEN: Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje	489
<i>Diplomatic Endeavours of Ivan Žolger Regarding the Slovene Styria and Prekmurje</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ALEŠ MAVER in DARKO FRIŠ: Demokratične parlamentarne volitve
v Srednji in Vzhodni Evropi med letoma 1989 in 1991 in
njihov vpliv na oblikovanje strankarskega prostora do leta 2013 529
*Democratic Legislative Elections in Central-East Europe from
1989 till 1991 and their Influence on the Shaping of the
Party Landscape until 2013*

ANA ŠELA in SILVIJA BOROVIK: Ženski liki sodobnih slovenskih
pisateljic v izbranih zgodovinskih romanih 557
*The Female Figure in Selected Contemporary Slovenian Historical
Novels by Female Authors*

JOŽICA ČEH STEGER: Soška fronta skozi oči vojaka in pisatelja
Andreja Čeboklija 587
*The Isonzo Front through the Eyes of the Soldier and
Writer Andrej Čebokli*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 603

**Uredniška navodila avtorjem / Editor's
Instructions to Authors** 611

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 341.462.1Žolger I.
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2018-19

Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje

Andrej Rahten

Dr., redni profesor, znanstveni svetnik
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor
e-pošta: andrej.rahten@zrc-sazu.si

Izvleček:

V članku je osvetljena vloga štajerskega pravnika Ivana Žolgerja (1867–1925) v diplomatskih aktivnostih Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev glede razmejitve na Štajerskem in pripadnosti Prekmurja. Na podlagi arhivskih in memoarskih virov so predstavljena Žolgerjeva prizadevanja na pariški mirovni konferenci v letih 1919–1920, ko je deloval kot pooblaščen delegat jugoslovanske države.

Ključne besede:

Ivan Žolger, pariška mirovna konferenca, Štajerska, Prekmurje, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 18 (2018), št. 2, str. 489–528, 166 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Pri opisovanju slovenske diplomatske izkušnje na pariški mirovni konferenci v letih 1919–1920, ko so zmagovite države načrtale nove meje, sta tradicionalno najbolj pogosto v ospredju jadransko vprašanje in koroška plebiscitna problematika. Manj pozornosti pa sta bili doslej deležna Štajerska in Prekmurje.¹ Večinoma sta bili ti pokrajini, ko gre za dogajanja na pariški mirovni konferenci, vključeni v predstavitve delovanja duhovnikov Franca Kovačiča in Matije Slaviča.² Niso pa še bila posebej ovrednotena tozadevna diplomatska prizadevanja njunega štajerskega rojaka, pravnika Ivana Žolgerja, Slovenca z najvišjim položajem v delegaciji Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Parizu. Leonid Pitamic, ki je bil Žolgerjev sopotnik tako v dunajski administraciji kot na pariškem diplomatskem parketu, je ob njegovi smrti leta 1925 na žalnem zboru ljubljanske pravne fakultete poudaril Žolgerjeve zasluge na mirovni konferenci:

Žolger, ki je z neomejenim navdušenjem pozdravil našo novo jugoslovansko državo, se je tudi v Parizu v svojo vlogo in energijo posvečal težki nalogi, katera mu je bila poverjena. Neumorno je deloval na tem, da se dosežejo v mirovnih pogodbah ugodni pogoji za naš narod. Marsikatera zasluga Žolgerjeva v tem pogledu bo prišla šele tedaj na dan, ko se bodo mogla poročila o pariških pogajanjih predati javnosti.³

V tem prispevku bo osvetljena Žolgerjeva vloga v diplomatskih aktivnostih Kraljevine SHS glede razmejitve na Štajerskem in pripadnosti Prekmurja.

"Od domačega pastirja do najvišjih služb"

Uvodoma velja torej na kratko povzeti potek Žolgerjeve poklicne poti do začet-

¹ Ta članek je nastal v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*.

² Bogo Teplý, *Fran Kovačič in Matija Slavič – njuno delo za Prekmurje* (Poseben odtis iz "Panonskega zbornika" 1966) (Murska Sobota, 1966), str. 312–316 (dalje: Teplý, *Fran Kovačič in Matija Slavič*); Gregor Jenuš, "Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci", *Studia Historica Slovenica* 9, št. 2–3 (2009), str. 669–690 (dalje: Jenuš, "Štajersko vprašanje"). O koroškem vprašanju na mirovni konferenci najbolj podrobno Bogo Grafenauer, "Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919", v: *Koroški plebiscit. Razprave in članki*, ur. Janko Pleterški et al. (Ljubljana, 1970), str. 295–378 (dalje: Grafenauer, "Slovenska Koroška").

³ "Počastitev spomina prof. dr. Ivana Žolgerja", *Narodni dnevnik*, 28. 5. 1925, št. 27, str. 2; "Spomin na prof. dr. Ivana Žolgerja", *Slovenec*, 28. 5. 1925, št. 118, str. 3.

ka mirovne konference.⁴ Rodil se je 22. oktobra 1867 na Devini pri Slovenski Bistrici v kmečki družini. Torej prav v letu, ko je cesar Franc Jožef z madžarsko politično elito sklenil znameniti dualistični ustavni kompromis, ki mu je kasneje Žolger posvetil svoje ključno znanstveno delo. V osemdesetih letih 19. stoletja je Žolger obiskoval mariborsko gimnazijo.⁵ Po končani gimnaziji je v letih 1889–1894 študiral pravo na univerzah v Gradcu in Parizu, pri čemer se je ves čas šolanja sam vzdrževal z inštrukcijami. Med drugim se je kot domači učitelj pri neki češki družini takrat naučil češčine.⁶ Leta 1895 je bil v Gradcu promoviran *sub auspiciis imperatoris* in je "za vse izvrstno prebite skušnje" prejel od Franca Jožefa "zlat prstan z demantom", o čemer je poročalo tudi štajersko časopisje.⁷

Ne samo, da je bil odličen študent, izkazal se je tudi za zglednega uradnika. Kot beremo v tipkopisu Dieterja Reichenauerja, ki je raziskal njegovo uradniško delovanje v avstrijski dobi, je bila njegova kariera res bleščeča. Leta 1894 je nastopil službo koncipista tajnika pri namestništvu v Gradcu, nato pa je bil premeščen na okrajno glavarstvo Ptuj, kjer je ostal do leta 1897. Po krajši vrnitvi na namestništvo v Gradcu je bil leta 1898 poklican na ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju, kjer je služboval kot koncipist. Od leta 1902 je deloval v predsedstvu ministrskega sveta: najprej kot ministerialni podtajnik, od leta 1905 tajnik, nato pa od leta 1908 sekcijski in leta 1911 ministrski svetnik, dokler ni leta 1915 postal sekcijski načelnik. Štajerska *Straža*, ki je bralstvo redno obveščala o njegovih napredovanjih in odlikovanjih, pri tem ni pozabila poudariti, da je visok uradniški položaj dosegel "naš rojak iz Slovenske Bistrice".⁸ Ko je bil v predsedstvu ministrskega sveta ustanovljen nov državnopravni pododdelek, so ga imenovali za njegovega predstojnika.⁹ Že leta 1904 mu je bil podeljen *viteški križ Franc Jožefovega reda*.¹⁰ Šest let kasneje je bil odlikovan z *redom železne krone III. stopnje*.¹¹ Leta 1911 je bil imenovan za dvornega svetnika.¹² Leta 1913

⁴ Prim. Andrej Rahten, "Pravo in diplomacija. Primer dr. Ivana Žolgerja", v: *Challenges of Contemporary International Law and International Relations. Liber Amicorum in Honour of Ernest Petrič*, ur. Miha Pogačnik (Nova Gorica, 2011) (dalje: Rahten, "Pravo"). Podrobno sem o Žolgerjevi poklicni poti spregovoril tudi v neobjavljenem referatu *Ivan Žolger med Dunajem, Parizom in Ljubljano* na leta 2012 organiziranem mariborskem simpoziju *Pomembne slovenske osebnosti 20. stoletja – drugi del*.

⁵ *Programm des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg* (Marburg, 1881), str. 25.

⁶ "Čeh o dr. Ivanu Žolgerju", *Slovenec*, 5. 6. 1925, št. 124, str. 2.

⁷ "Odlikovanje", *Slovenski gospodar*, 4. 4. 1895, št. 14, str. 122; "Auszeichnung", *Südsteirische Post*, 30. 3. 1895, št. 26, str. 5.

⁸ "Raznoterosti", *Straža*, 17. 4. 1914, št. 15, str. 4.

⁹ Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Dieter Reichenauer, *Dr. Ivan Ritter von Žolger* (seminarska naloga, Univerza na Dunaju, 1982).

¹⁰ "Odlikovan rojak", *Slovenski gospodar*, 22. 12. 1904, št. 51, str. 3.

¹¹ "Razne novice", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1910, št. 2, str. 2; "Raznoterosti", *Straža*, 10. 1. 1910, št. 4, str. 2.

¹² "Raznoterosti", *Straža*, 10. 5. 1911, št. 54, str. 2.

Žolger z otroci
Aleksandrom, Ivanom
in Ano Marijo za
Veliko noč 1914
(PAM, fond Pavel
Turner, AŠ 8)

je naposled sledilo še odlikovanje z *viteškim križcem Leopoldovega reda*.¹³ Torej je mogoče v celoti pritrditi ugotovitvi koroškega duhovnika Lamberta Ehrliche, ki je bil kot izvedenec za Koroško na pariški mirovni konferenci del Žolgerjeve ekipe, ko je ob smrti enega "največjih sinov slovenskega naroda" zapisal: "Žol-

¹³ "Raznoterosti", *Straža*, 24. 2. 1913, št. 22, str. 3.

ger se je dvignil od domačega pastirja do najvišjih služb in je dosegel vsa odlikovanja, ki so bila za uradnika v Avstriji mogoča."¹⁴

2. oktobra 1906 se je Žolger poročil s hčerko dunajskega veleindustrialca Maksimiljana Friedmanna, Elisabeth (Elso).¹⁵ V zakonu so se jima rodili trije otroci: Aleksander (1907), Ivan (1908) in Ana Marija (1910). Čeprav je živel na Dunaju, je svoje otroke poslal v slovenske šole v Maribor.¹⁶ Razloge za svojo odločitev je podrobno opisal v pismu Pavlu Turnerju, ki je bil dolgoletni družinski prijatelj Žolgerjevih.¹⁷ V pismu poleti 1916 je tako pojasnil, da bi želel sina Aleksandra vpisati na slovensko gimnazijo v Mariboru. To je bil razlog, da je Turnerja prosil, naj mu pomaga pri organizaciji daljšega obiska: "Zasledujem pri tem v prvi vrsti vzgojevalne smotre, da bi se fantu omilila naša slovenska dežela." Želel si je, "da bi se fantu mariborski kraj priljubil". Turnerja je zato prosil, če bi lahko obiskala s sinom njegov vinograd, da bi tam zobal grozdje, kar je za mestnega otroka še zlasti "great at[t]raction".¹⁸ Aleksandra je nato dal vpisati v mariborsko gimnazijo poleti 1917.¹⁹

Čeprav jih ob prevratu ni bilo malo, ki so mu očitali pomanjkanje narodnega čuta, je v Žolgerjevi korespondenci opaziti veliko hrepenenje po "slovenski domovini".²⁰ Še zlasti pa ga je v želji po obisku "v krasni naši domovini" vleklo na Štajersko, kar lepo izhaja tudi iz naslednjega zapisa iz enega od pisem Turnerju: "Jaz si nič drugega ne želim, kakor pa mirnih dnij v našem svežem pohorskem zraku. Kajti zelo sem utrujen in rad bi bil nekaj časa tête-à-tête z naravo." V obliki delovnih obveznosti si je najbolj želel "mir in samoto".²¹ Očitno je bil pogosto zaradi pomembnih zadolžitev v stresnih situacijah, ko je imel "veliko skrbi in preglavic".²² Žolger je namreč veljal za izjemno delovnega uradnika, danes bi mu lahko očitali, da je bil deloholik. Pogosto je ob določeni nalogi presedel tudi po 10 ur, za kosilo in večerjo si ni vzel več kot 20 minut. Pisec nekrologa v

¹⁴ Dr. L[ambert] E[hrlich], "Ivan Žolger", *Koledar Družbe sv. Mohorja 1926* (Celovec, 1925), str. 106–107 (dalje: Ehrlich, "Ivan Žolger").

¹⁵ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 8, vabilo Turnerju na Žolgerjevo poroko, september 1906; "Mariborski okraj", *Slovenski gospodar*, 20. 9. 1906, št. 38, str. 3.

¹⁶ Ehrlich, "Ivan Žolger", str. 106.

¹⁷ Med drugim je Žolger sodeloval tudi pri sestavljanju Turnerjeve oporoke in bil določen za enega od izvršiteljev (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 21. december 1911). Podrobno o tem Mateja Matjašič Friš, "Izvrševanje 'poslednje volje' dr. Pavla Turnerja", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 3 (2015), str. 621–648.

¹⁸ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 21. avgust 1916.

¹⁹ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 24. junij 1917; *K. u. k. Staatsgymnasium in Marburg a/D. Jahres-Bericht über das Schuljahr 1917–1918*, izd. Josip Tominšek (Marburg a/D., 1918), str. 10. O Žolgerjevi veliki navezanosti na Maribor priča tudi odločitev, da podari več kot 600 svojih knjig študijski knjižnici v Mariboru ("Dr. Ivan Žolger", *Slovenski narod*, 20. 5. 1925, št. 113, str. 2).

²⁰ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 7. avgust 1909.

²¹ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 13. avgust 1911.

²² PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 17. marec 1915.

Žolgerjeva čestitka dr. Pavlu Turnerju za Novo leto 1915 (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8)

Slovincu je njegovo delovno vnemo opisal z naslednjimi besedami:

Njegova ljubezen do dela je postala naravnost strast, zdi se, kakor da bi bil čutil bližino smrti, ponovno je poudarjal, da mora še to kratko dobo svojega življenja dobro izrabiti. Ni poznal nobene zabave, nobene družabne prireditve, edin njegov oddih so bili kratki sprehodi v naravi. /.../ Glede sebe je imel dva skromna ideala v svojem življenju: kot uradnik si je želel biti, kakor je ponovno poudarjal, okrajni glavar na deželi med poštenim ljudstvom, ki bi ga spoštovalo kot pravičnega uradnika. S kolikšno zadovoljnostjo je večkrat pripovedoval, kako so mu ljudje v Ptuj kot mlademu uradniku bili silno hvaležni, ker je z njimi tako prijazno v domačem jeziku občeval!²³

Iz Žolgerjevih pisem je razvidno, da se je moral na račun delovnih obvezno-

²³ "Dr. Ivan Žolger", *Slovenec*, 20. 5. 1925, št. 112, str. 1.

sti večkrat odpovedati družabnemu življenju.²⁴

Žolgerjev drugi velik ideal pa je bilo ukvarjanje z znanostjo. Ehrlich je glede njegove znanstvenega dela ob Žolgerjevi smrti zapisal:

Njegova nenavadna energija duha, izredna pridnost, neumornost, žilavost in vztrajnost ga je usposobila, da je napisal debele znanstvene knjige, ki štejejo kar po sto in sto strani in ki so večinoma sad ponočnega dela. Pomagala mu je pri tem njegova naravnost železna vztrajnost in njegov možat pogum, s katerim se je tem bolj zagrebel v kako vprašanje, čim težavneje je bilo.²⁵

Specializiral se je za javno pravo, v avstrijski dobi predvsem državno (ustavno), nato pa mednarodno. Leta 1898 je objavil delo *Österreichisches Verordnungsrecht*, s katerim je dokazal, da je s pomočjo XIV. člena *Temeljnega državnega zakona* možno vladati tudi brez parlamenta.²⁶ Pri dokazovanju je bil tako uspešen, da so se po "nemškem učenjaku" sklicevali tudi pisci ruske ustave. Kljub nedvomnim znanstvenim dosežkom je, ko je želel poučevati na graški univerzi, naletel na ovire, ki so bile verjetno povezane tudi z njegovim narodnim poreklom. A se je nato leta 1899 le habilitiral za privatnega docenta na pravni fakulteti univerze na Dunaju, kmalu nato pa je bil imenovan v komisijo za diplomske izpite v Trgovskem muzeju.²⁷

Žolgerjevo glavno delo je izšlo leta 1911: *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn*. Ob proučevanju avstro-ogrskih ustavnopravnih razmerij se je naučil madžarščine in se v ta namen celo nastanil v Debrecenu. V študiji je dokazal, da se madžarski in nemški tekst povsod ne ujemata.²⁸ Zaradi odličnega poznavanja omenjenega področja, ki je prišlo do izraza tudi pri usklajevanju finančnega dela pogodbe pomladi 1908, je Žolgerju "najvišje priznanje" izrekel celo sam cesar Franc Jožef.²⁹ Še bolj pa je pritegnil pozornost prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je želel dualistično zgradbo nadomestiti z Veliko Avstrijo. Žolgerja je zaprosil, naj mu napiše manifest, s katerim bi lahko kljuboval madžarskim ambicijam po širitvi pristojnosti Ogrske na račun enotnosti države.³⁰ Nadvojvoda mu je menda celo dal vedeti, da ga bo imenoval

²⁴ Tako je v pismu prijatelju Turnerju 15. februarja 1906 potožil, da se ni mogel udeležiti plesa dunajskega mesta, saj je moralo delo za ministrskega predsednika "čez noč biti gotovo" (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 15. februar 1906).

²⁵ Ehrlich, "Ivan Žolger", str. 106.

²⁶ Ivan Žolger, *Österreichisches Verordnungsrecht* (Innsbruck, 1898).

²⁷ "Von der Mur", *Südsteirische Post*, 11. 7. 1900, št. 55, str. 3.

²⁸ Ivan Žolger, *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn* (Wien, 1911).

²⁹ "Razne novice", *Slovenski gospodar*, 2. 4. 1908, št. 14, str. 3.

³⁰ Matija Murko, *Spomini* (Ljubljana, 1951), str. 124–125.

za šefa svojega kabineta.³¹ To je razvidno tudi iz pričevanja, ki ga je ob njegovi smrti zapustil neki Žolgerjev češki sodelavec, da je bil Žolger po izidu knjige o avstro-ogrskem kompromisu "pogostoma v gosteh v belvederski palači", kjer so se sestajali zaupniki Franca Ferdinanda. Zgodaj poleti 1914 ga je prestolonaslednik tako obvestil, da bo dobil jeseni svojo kabinetno pisarno, za njenega vodjo pa je izbral prav njega.³² A prestolonaslednikove načrte so kmalu nato prekinili streli v Sarajevu.

Po enem od pričevanj je bil Žolger kot visok uradnik prisoten tudi na seji ministrskega sveta, ko se je odločalo o zloglasnem ultimatu Srbiji. Menda si je drznil postaviti usodno vprašanje: "Ali so gospodje res trdno poučeni o tem, da ostane le pri Srbiji in Rusiji?"³³ Po izbruhu prve svetovne vojne se je Žolger večinoma posvečal iskanju rešitev za državnopravno reformo habsburške monarhije. Tudi med vojno je Žolger neumorno izpolnjeval naloge, ki jih je zahteval njegov položaj.³⁴ Očitno se je to začelo odražati na njegovem zdravju, saj sta ga začela mučiti "nervoznost in ischias".³⁵ Pomladi 1917 se je njegovo stanje tako poslabšalo, da je postal "po svoji bolezni popolnoma apatičen". Nekaj časa skoraj sploh ni mogel pisati, moral pa je trpeti tudi velike bolečine.³⁶

Žolgerjevi nasveti so bili pri ministrskem predsedniku Karlu grofu Stürgku dobrodošli, čeprav jim slednji ni sledil, ko je šlo za ponovno odprtje dunajskega parlamenta. To se je zgodilo šele po smrti Franca Jožefa, ko je na prestol stopil mladi cesar Karel. Slednji je vestnemu uradniku Žolgerju 10. junija 1917 podelil viteški naslov. Kmalu je sledil vrhunec njegove kariere v avstrijski dobi; kot najvišje stoječi Slovenec v državni upravi je bil 30. avgusta 1917 imenovan v uradniški vladi Ernesta viteza Seidlerja za ministra brez listnice.³⁷ Podobno kot Žolger je bil tudi Seidler vrhunski pravnik, sicer specialist za upravno pravo. S cesarjem sta zaupala slovenskemu ministru prav posebno nalogo, ki je zahtevala tudi veliko spretnosti v medresorskem usklajevanju – pripravo ustavne reforme. Očitno je tudi v Žolgerjevem primeru mladi cesar ostal zvest svoje-

³¹ Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Ljubljana, 1971), str. 281.

³² Andrej Rahten, *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata* (Ljubljana, 2014), str. 146.

³³ "Dunajsko pismo", *Narodni dnevnik*, 23. 5. 1925, št. 94, str. 3.

³⁴ Gregor Jenuš, "Slovenci in velika vojna (1914–1918). Slovenska razdvojenost med zvestobo cesarju in željo po narodni avtonomiji", *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), št. 2, str. 303–304.

³⁵ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 21. avgust 1916.

³⁶ Ko se je konec junija 1917 ponovno odpravljal v Maribor, je v pismu Turnerju tožil, da si je v zadnjem času "pokvaril" želodec in da mora biti zelo pazljiv pri prehrani. Vseeno pa si je zaželel, da bi ob prihodu imel večerjo v Narodnem domu (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjevo pismo Turnerju, 24. junij 1917).

³⁷ "Novo Seidlerjevo ministrstvo", *Straža*, 31. 8. 1917, št. 69, str. 6; "Glasovi o novem ministrstvu", *Straža*, 3. 9. 1917, št. 70, str. 2.

mu načelu, da na najpomembnejša državniška mesta postavi prav svetovalce iz "belvederskega kroga" pokojnega strica Franca Ferdinanda.³⁸

Medtem ko je slovensko časopisje Žolgerjevo imenovanje pozdravilo, ga nemški nacionalci, zlasti štajerski, niso. Časnik *Marburger Zeitung* je posmehljivo poročal, da je postal minister "sin nekega viničarja", motila pa ga je tudi njegova navada, da se podpisuje kot "Ivan" in ne "Johann" (ponekod je v nemškem časopisju mogoče tudi zaslediti obliko "Iwan"). Koroščevo mariborsko glasilo *Slovenski gospodar* je zato "našega ožjega rojaka" vzelo v bran: "Dr. vitez Žolger se že od nekdaj in tudi sedaj kot minister podpisuje pred samim cesarjem kot Ivan in ne bo vpraševal 'Marburgerce', kako se naj podpisuje."³⁹

Svoje narodne pripadnosti Žolger res ni skrival. Celo več, kot je poudaril pisec članka o Žolgerju v *Slovenskem biografskem leksikonu* Miloš Rybář, je ob pisarni Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu, v katerem so bili povezani vsi južnoslovanski poslanci pod Koroščevim vodstvom, tudi Žolgerjev ministrski kabinet postal središče političnega gibanja južnih Slovanov. Na Žolgerjevo zahtevo je nastala posebna državna komisija, ki je preiskovala nasilja zoper Slovence med vojno.⁴⁰ Ko je hotela vlada zaseči premoženje Slovenske matice, je to preprečil Žolger, "ki je akt zaklenil v svojo miznico na ministrstvu".⁴¹

Kljub nekaterim pomirljivim potezam cesarja Karla, kot je bila razglasitev politične amnestije, je postajal Žolger vedno bolj razočaran. To je razvidno tudi iz pisma šefu cesarjevega kabineta Arthurju grofu Polzer-Hoditzu, ki mu je 17. oktobra 1917 napisal:

Stvari ne potekajo dobro. Sedaj smo prišli tako daleč, da bodo do konca lojalni južni Slovani glasovali proti vojnemu proračunu, in da zaradi nerazumevanja in brezbriznosti vlade do najpomembnejšega notranje- in zunanjepolitičnega problema, jugoslovanskega vprašanja, iz dneva v dan raste število tistih južnih Slovanov, ki pri tem za vsakega južnega Slovana nevalgičnem vprašanju od Avstrije in njenih birokratskih voditeljev ničesar več ne pričakujejo in svoje upanje že usmerjajo na Antanto oz. mirovno konferenco.⁴²

³⁸ Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2017), str. 64–67 (dalje: Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*).

³⁹ "Nemška nesramnost", *Slovenski gospodar*, 6. 9. 1917, št. 36, str. 4.

⁴⁰ Prim. Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije* (Ljubljana, 1980 in 1982).

⁴¹ Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Rokopisni oddelek, Ms 1575, Zapuščina Frana Saleškega Finžgarja, Pismo Matije Škerbca Franu Saleškemu Finžgarju, 22. marec 1928, in Finžgarjev osnutek odgovora.

⁴² Arthur Polzer-Hoditz, *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs* (Zürich–Leipzig–Wien), str. 494–495.

Seidlerjev "nemški kurz" Žolgerja ni mogel navdušiti, zato je z ministrskim predsednikom pogosto stal na nasprotnih bregovih. Po že omenjenem pričevanju njegovega češkega sodelavca je eden od sporov, ki se je nanašal na vprašanje uprave v praškem okrožju, pomenil tudi povod za Žolgerjev odstop 6. maja 1918 s položaja ministra.⁴³ Dunajsko liberalno glasilo *Neue Freie Presse* je odstop "molčečega", pa vendar izjemno vplivnega ministra pospremlilo z obširnimi člankom na naslovnici. Sicer ga je zaradi odločne slovenske narodnopolitične usmerjenosti ocenilo kritično, a mu je hkrati priznalo vrhunske znanstvene in uradniške kvalitete.⁴⁴

Žolger je v zadnjem letu vojne napisal tudi delo o avstrijskem dvornem pravu *Der Hofstaat des Hauses Oesterreich*, v katerem je hotel pokazati, kakšen položaj ima dvor v dualistični ureditvi.⁴⁵ Tudi s tem delom je opozoril nase širšo strokovno javnost, kar je bilo 10. marca 1918 nagrajeno z nazivom rednega univerzitetnega profesorja. A dejstvo, da je dinastija, ki jo je opisal v svoji študiji, istega leta ostala brez prestola, je prekinilo njegovo dunajsko profesorsko kariero. Ko je bila 29. oktobra 1918 razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ni Žolger niti za trenutek okleval in je postavil svoje znanje na razpolago novi državi.⁴⁶ To je jasno razvidno iz pisma, ki ga je 1. novembra 1918 pred odhodom z Dunaja pisal Rudolfu Andrejki, ki je prav tako kot pravnik med vojno opravljal pomembne uradniške funkcije na Dunaju:

Dragi prijatelj! Negotovost, kaj se godi v domovini, me je tako mučila, da sem se kratko malo odločil, takoj se odpeljati. Odidem jutri soboto ob osmih zjutraj. Cilj je Ljubljana, kjer upam biti nedeljo ali ponedeljek. /.../ Ravno zvem, da se v današnjem min[jistrskem] svetu tudi o tem razpravlja, kaj je storiti z uradniki, ki se ne morejo kratkomalo vreči na ulico; to se ne tiče samo slovanskih, ampak tudi mnogih nemških uradnikov, ki jih nova nemška država vse niti sprejeti ne more. Český Svaz je v posebni listi odpustitev cele vrste čeških uradnikov zahteval, kateri zahtevi se je tudi ugodilo in so se dotični uradniki redno izročili.

Žolger je Andrejki, za katerega je računal, da se mu bo kmalu pridružil v Ljubljani, zagotovil, da se bo zavzel, da bi se po češkem zgledu poskušal rešiti tudi položaj slovenskih uradnikov.⁴⁷

⁴³ "Odstop ministra dr. Žolgerja", *Straža*, 10. 5. 1918, št. 37, str. 4.

⁴⁴ "Rücktritt des Ministers Dr. Ritter v. Zolger", *Neue Freie Presse*, 9. 5. 1918, št. 19290, str. 1.

⁴⁵ Ivan Žolger, *Der Hofstaat des Hauses Oesterreich* (Wien 1917).

⁴⁶ "Dr. Ivan Žolger", *Narodni dnevnik*, 20. 5. 1925, št. 92, str. 3.

⁴⁷ Arhiv Slovenske akademije znanosti in umetnosti, R 29/34, Žolgerjevo pismo Andrejki, 1. november 1918.

Razglednica Elze Žolger z Dunaja, poslana Turnerju za Novo leto 1919 (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8)

Po prevratu se je Žolger preselil v Maribor.⁴⁸ Po nekaterih pričevanjih je bil celo kandidat za predsednika Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, vendar kljub dobremu sodelovanju z načelnikom Vseslovenske ljudske stranke Antonom Korošcem te funkcije ni zasedel. Ljubljanska vlada, ki ji je predsedoval še en vitez iz avstrijske dobe, nekdanji podpredsednik državnega zbora Josip Pogačnik, ga je nato 10. novembra 1918 postavila za predsednika upravne komisije v oddelku za notranje zadeve. Predložil je načrt začasne ustave in uprave za Slovenijo, ki je bil že izdelan pred meseci v krogu slovenskih uradnikov na Dunaju.⁴⁹ Vlada je skoraj nespremenjen načrt objavila 14. novembra 1918. Čez 4 dni je postal še vodja pisarne za okupirano ozemlje.⁵⁰ Že kmalu

⁴⁸ V Mariboru je Žolgerjeva družina po prevratu živela v Scherbaumovi vili (PAM, fond Mestna občina Maribor, Gospodinjstva kartoteka, TE 224.GK: Gospodinjstvi kartoni). Zahvaljujem se Poldetu Mikcu Avberšku in Sabini Lešnik, ki sta mi pomagala pri iskanju podatkov o Žolgerjevem bivanju v Mariboru. Pri tem velja poudariti še, da je Žolger podaril več kot 600 svojih knjig takratni študijski knjižnici v Mariboru ("Dr. Ivan Žolger", *Slovenski narod*, 20. 5. 1925, št. 113, str. 2). Bil je tudi donator in finančni podpornik različnih ustanov, kot je bil Sklad Davorina Trstenjaka (PAM, SI_PAM/1212, fond Zgodovinsko društvo Maribor, AŠ 4/629, Žolgerjevo donatorsko pismo Zgodovinskemu društvu v Mariboru, 12. april 1918).

⁴⁹ PAM, SI_PAM/0096, fond Narodni svet za Štajersko, AŠ 4/51, načrt za reformo javne uprave v prehodni dobi, ki ga je izdelala Žolgerjeva komisija.

⁵⁰ Rahten, "Pravo", str. 348.

pa je sledilo še pomembnejše imenovanje: postal je glavni slovenski predstavnik v jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu.

Žolgerjeva "cesarsko-kraljeva pisarna" v Parizu

Žolger je opravljal funkcijo pooblaščenega delegata v jugoslovanski delegaciji od začetka leta 1919 do poletja 1920. Od Slovencev je imel delegatski status tudi nekdanji tržaški poslanec v dunajskem parlamentu Otokar Rybář.⁵¹ Delegacijo, ki jo je vlada Kraljevine SHS imenovala 22. decembra 1918, je vodil izkušeni srbski državnik Nikola Pašić, poleg omenjenih dveh Slovencev pa so bili vanjo imenovani še minister za zunanje zadeve Ante Trumbić, poslanik v Parizu Milenko Vesnić, nekdanji poslanik v Londonu Mata Bošković in nekdanji dalmatinski poslanec Josip Smolaka.⁵² Generalni sekretar delegacije je bil slovenski pravnik Bogumil Vošnjak.⁵³ Medtem ko so bili v delegacijah velesil premieri, ministri in drugi najvišji predstavniki izvršne oblasti, ni bilo v jugoslovanski, kljub njeni številčnosti, niti enega aktivnega člana vlade, seveda z izjemo Trumbića.⁵⁴ Pri Slovencih se je nedvomno poznala odsotnost načelnika Vseslovenske ljudske stranke Antona Korošca, ki je kot podpredsednik vlade raje ostal v Beogradu, za pooblaščenega delegata pa podprl Žolgerja, ki je pripadal krogu Koroščeve stranke, čeprav se politično ni nikoli izpostavljajal.

O dunajskem kongresu se je pisalo, da 'ne gre' (naprej), ampak 'pleše'. O pariškem se ne more reči, da bi plesal, dela se namreč veliko in tudi naši politični delegati imajo dela čez glavo. Vendar delo zelo počasi napreduje, ker se tiče skoraj vsega sveta in so problemi tako različni in težavni,

je razmere na mirovni konferenci v pismu konec maja 1919 opisal Žolgerjev pariški sodelavec Slavič.⁵⁵

Ključno vlogo na konferenci je imel svet deseterice, ki je nasledil medvojni

⁵¹ O vlogi Slovencev v delegaciji Kraljevine SHS prim. Bojan Himmelreich, "Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920", *Celjski zbornik* 1993 (Celje, 1993), str. 163–179, tu 168–169 (dalje: Himmelreich, "Slovenski člani"); Andrej Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio. Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schwegla alias Ivana Švegla* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 2018), str. 117–149 (dalje: Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*).

⁵² Podrobno o Pašićevi in Trumbićevi dejavnosti na pariški mirovni konferenci Dejan Djokić, *Pašić and Trumbić. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes* (London, 2010.).

⁵³ Aleksandra Gačić, *Dr. Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat* (Ljubljana, 2017), str. 167–192.

⁵⁴ Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenci mira 1919–1920* (Beograd, 1969), str. 18 (dalje: Mitrović, *Jugoslavija*).

⁵⁵ Matija Slavič, *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki. Ob 80. obletnici priključitve Prekmurja Sloveniji*, ur. Viktor Vrtnjak (Murska Sobota, 1999), str. 92 (dalje: Slavič, *Naše Prekmurje*).

vrhovni svet (a sta se pogosto uporabljali obe poimenovanji). Združene države Amerike, Veliko Britanijo, Francijo in Italijo so v njem zastopali šefi vlad in zunanji ministri, le v primeru Japonske sta bila v odsotnosti premiera v njem dva visoka diplomata.⁵⁶ Ker se je omenjeni format izkazal za preširokega, so od konca marca 1919 ključne odločitve sprejemali v svetu četverice, ki so ga sestavljali ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson ter premieri Velike Britanije David Lloyd George, Francije Georges Clemenceau in Italije Vittorio Orlando. Zlasti v primeru vprašanj z območja Vzhodne Azije je bila pritegnjena tudi Japonska.⁵⁷ Pomembno vlogo so seveda še naprej imeli tudi zunanji ministri, pri čemer je bil Slovenec poudarjeno nenaklonjen Sidney Sonnino, izrazit italijanski nacionalist, sicer protestant v večinsko katoliški deželi, ki je svoje delno valižansko poreklo delil z Lloydom Georgeom.⁵⁸

Jugoslovanska delegacija ni imela skupnih priprav na konferenco, zato je bilo v začetku precej improvizacije. Medtem ko je Rybář prispel v Pariz že 5. januarja 1919, skupaj s Pašićem, je Žolger zamujal, zato je bil šele 22. januarja prvič prisoten na seji delegacije, ki se je tedaj sestala že devetič. Še bolj so zamujali eksperti, nekateri so prihajali šele marca ali pa celo kasneje. Tako je bila delegacija še okrnjena, ko je že bilo treba predložiti velesilam izdelane zahteve. Res je Pašić s sabo prinesel dva memoranduma o mejah, medtem ko je vodja vojaške misije, general Petar Pešić imel izdelan zemljevid z zarisanimi mejami. Tudi Žolger je imel pripravljen načrt slovenskih meja, a je že v začetku februarja, na primer, zahteval, da mora hitro priti iz Ljubljane strokovnjak za gospodarska vprašanja. A tudi tisto, kar je že bilo na papirju, je bilo zgolj gradivo, na podlagi katerega bi bilo treba oblikovati formalne zahteve. Torej ni čudno, če je Pašić sredi januarja poslal v Beograd telegram, da bi morali biti eksperti že v Parizu in da "izgleda, da bodo prišli že po končanem delu".⁵⁹

Slovinci so uživali znotraj jugoslovanske delegacije svojevrstno avtonomijo. Njihov šef Žolger je bil splošno priznan strokovnjak za ustavno in dvorno pravo ter sploh edini Slovenec, ki je v habsburški monarhiji zasedal mesto ministra. Ta nekdanja funkcija pa mu v Parizu ni ravno koristila, saj so bili nekateri člani drugih delegacij do njega kot ministra poražene države zadržani. Poleg Italijanov je nasprotoval njegovi udeležbi tudi češkoslovaški vodja delegacije

⁵⁶ To sta bila princ Saiondži Kinmoči in grof Makino Nobuaki. Podrobno o njunem delovanju in takratnem odnosu Japonske do Kraljevine SHS Boštjan Bertalančič, "Odnosi med Japonsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev v času pariške mirovne konference", v: *Velikib pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*, ur. Andrej Rahten in Janez Šumrada (Mengeš–Ljubljana, 2011), str. 157–176.

⁵⁷ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 325.

⁵⁸ Michael S. Neiberg, *The Treaty of Versailles. A Concise History* (Oxford, 2017), str. 29 (dalje: Neiberg, *The Treaty*).

⁵⁹ Mitrović, *Jugoslavija*, str. 42–43 in 246–47.

Karel Kramář, ki mu je celo ostentativno obračal hrbet. Ironija zgodovine je bila še toliko večja, ker je bil prav Žolger tisti, ki je se je na začetku vojne osebno zavzel pri ministrskem predsedniku Stürgkhu, naj se s Kramářem, ki je sedel v zaporu pod obtožbo veleizdaje, ravna milejše.⁶⁰

Slovenska delegata in izvedenci so se v Parizu z veliko vnemo vrgli na delo ter neumorno sestavljali razne spomenice in risali zemljevide severnih in zahodnih meja nove države. Delovno atmosfero v slovenskem delu jugoslovanske delegacije, ki je imela svoj sedež v *Hotel Beau Site* na *Rue de Presbourg*,⁶¹ je najbolj slikovito opisal dalmatinski kolega Josip Smodlaka. S spoštovanjem je ugotavljal, da so Slovenci imeli svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkarice, iz Ljubljane pa so pripeljali celo pisarniškega slugo:

V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat v pozne nočne ure. Nihče ni stal križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka. Na čelu tega popolnega aparata je stal pooblaščen delegat dr. Žolger, bivši minister cesarja Karla, prvi in zadnji južni Slovan, ki je v Avstriji postal minister. Ob dejstvu, da je bil vrsto let šef oddelka na Dunaju, si je uredil pisarno po dunajskem vzoru, tako da je zares izgledala kot oddelek avstrijskega ministrstva. /.../ Dejansko so zadeve znotraj delegacije delovale tako, kot da je Slovenija samostojna država pod protektoratom Jugoslavije.⁶²

Kot je v svoji standardni študiji o Slovencih na mirovni konferenci ugotovil Fran Erjavec, ni bil na njej morda "položaj nobenega naroda tako obupen" kot slovenski: "Bolj ali manj sporno se je pojavljalo namreč skoro vse slovensko ozemlje, izvzemši ljubljanskega okoliša z Dolenjsko in Štajersko južno od Celja."⁶³ Toda večina slovenskih članov jugoslovanske delegacije se tega očitno sploh ni zavedala, saj so v Pariz prišli z velikimi ambicijami. Tako je Ehrlich zagovarjal stališče, da naj bi spadala "v gospodarski okvir slovenskega ozemlja" tako Celovec kot Beljak. Čeprav je imel Celovec nemško večino, Beljak pa je bil sploh nemško mesto, je Ehrlich menil, da ju je potrebno priključiti jugoslovanski državi, ker naj bi tako narekovali ekonomski razlogi. Poudarjal je, da se Celovec "gospodarsko iz slov[enskega] ozemlja sploh ne da izločiti, ne da bi ostalo mesto Celovec gospodarski torso".⁶⁴

⁶⁰ Rahten, "Pravo", str. 354.

⁶¹ Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana, 1938), str. 275 (dalje: Prepeluh, *Pripombe*); Djokić, *Pašić*, str. 68.

⁶² Josip Smodlaka, *Zapisi Dra Josipa Smodlaka*, ur. Marko Kostrenčić (Zagreb, 1972), str. 120–121.

⁶³ Fran Erjavec, *Slovenci na mirovni konferenci l. 1919–1920* (London, 1960), str. 7.

⁶⁴ Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 2002), str. 210.

Tovrstne zahteve so med predstavniki velesil povzročale kar precej negotovanja. Britanski diplomat Harold Nicolson je po pogovoru z Vošnjakom 24. januarja 1919 slednjega označil za "zelo imperialističnega", kar bi lahko bil s strani predstavnika največjega imperija na svetu tudi svojevrsten kompliment.⁶⁵ A slovenske želje so zmotile celo nekatere člane lastne delegacije, med njimi tudi Smodlako:

Slovenci, ki so se po čudnem obratu dogodkov znašli na strani zmagovalcev, so v svoji nacionalni opitosti mislili, da lahko dobijo vse, kar si zaželi. V tem zanosu so oblikovali program revindikacij, ki ni zajemal samo vseh Slovencev, tam, kjer so večina in kjer so manjšina, ampak tudi kraje, ki že zdavnaj niso več slovenski. Tako so na primer zahtevali, da se anektira Gosposvetsko polje, kjer so v zgodnjem srednjem veku ustoličevali slovenske kneze Koroške, danes pa tam orjejo samo nemški kmeti. Ta romantika jim je povsem zakrila realnost.⁶⁶

Da na konferenci ni bilo prostora za slovenske "romantične" poglede, ki jih je obsojal celo njihov hrvaški kolega Smodlaka, kaže tudi odnos predstavnikov velesil do Jugoslovancev. Že takoj na začetku so bili slednji postavljeni pred dejstvo, ko je sredi januarja 1919 začela s terenskim delom komisija ameriškega podpolkovnika Shermana Milesa, ki je bolj ali manj na lastno roko odšla raziskovat narodnostno mejo med avstrijskimi Nemci in Slovenci. Šele po več protestih je jugoslovanska diplomacija uspela doseči, da velesile rezultatov Milesove komisije uradno niso priznale. A kaj, ko se je potem sam Wilson pri svojih odločitvah skliceval prav na delo komisije, ki je tako v bistvu tlakovala pot koroškemu plebiscitu.⁶⁷ Pri odločitvah velesil so Jugoslovani imeli najbolj konstantnega zagovornika v Francozih.⁶⁸ V tem smislu je tudi Žolger vzpostavil na konferenci in ob robu pogajanj največ stikov prav z njimi. Uspel je priti do profesorja Émila Haumonta, ki je svetoval Clemenceauju. Imel je tudi nekaj zanimivih povezav s francosko aristokracijo in maršalom Ferdinandom Fochem.⁶⁹

Med francoskimi mnenjskimi voditelji se je za Slovence še posebej zavzemal Henri grof Bégouen. Slovenske in druge južnoslovanske kraje bivše habsburške monarhije je dobro poznal, saj je že leta 1887 v mladih letih med drugim obiskal tudi Ljubljano. Po prevratu pa se je med prvimi odpravil v novo državo

⁶⁵ Djokić, *Pašić*, str. 131.

⁶⁶ Josip Smodlaka, *Izabrani spisi*, ur. Ivo Perić in Hodimir Sirotković (Split, 1989), str. 363–364 (dalje: Smodlaka, *Izabrani spisi*).

⁶⁷ Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 123–125.

⁶⁸ Prim. Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929* (Beograd, 2008).

⁶⁹ Prepeluh, *Pripombe*, str. 275–276.

in se ustavil tudi v Mariboru.⁷⁰ Svojo naklonjenost do južnoslovanskih zahtev je izrazil v številnih člankih v *Journal des débats*, v katerih je pisal tudi o Štajerski in Prekmurju. Slavič se je pariškega srečanja z Bégouenom spominjal v najlepših besedah:

Od mučnih koroških misli, ki smo jih zasledovali na zemljevidih, je poletel naš razgovor seveda na Štajersko. Grof Bégouen je govoril z veseljem tudi o 'šarmantnosti' M[ihaela] Napotnika, mariborskega knezoškofa, pri katerem je bil gost, zaradi česar je menil urednik [*Journal des débats*], da moram jaz sedeti pri 'čaju ob petih' ob grofovi strani. Pravil je o prijaznosti generala R[udolfa] Maistra, seveda tudi o Jarenini, o Sv. Lenartu in nekem francosko govorečem mostu, o zanimivosti na radgonskem mostu itd.

Grof se je zanimal tudi za Prekmurje, Slavič pa se mu je posebej zahvalil za lepe besede, ki jih je o tem zapisal.⁷¹

Večini diplomatov in ekspertov, ki so se januarja 1919 zbrali v Parizu, je bilo verjetno že od vsega začetka jasno, da bodo na mirovni konferenci Slovenci težko uveljavili svoje zahteve nasproti močnim zgodovinskim tekmečem – Italijanom na ozemlju nekdanjega Avstrijskega Primorja in Nemcem na ozemlju Koroške. Nekoliko bolje pa so se kazale možnosti Slovencev glede razmejitve na Štajerskem in pripadnosti Prekmurja. Izpričano je, da je Žolger v Parizu garal pogosto do ranega jutra. Ehrlich je kasneje z občudovanjem o Žolgerjevih delovnih navadah zapisal:

V Parizu je delal s toliko ljubeznijo in s tolikim navdušenjem za našo novo domovino SHS, da je pozabil na družino, na prijatelje, na okolico, na družbo, na vse. Delo, posebno pa delo za domovino, je postalo pri njem naravnost strast, ki ga je noč in dan zasledovala. Delal je po deset ur neprestano. Delal je večkrat cele noči in ta njegov zgled je tudi nas druge bodril, ki smo bili v njegovi bližini.⁷²

S tem je Žolger očitno nekako želel kompenzirati ponižanja, ki jih je moral doživljati zaradi nekdanjega ministrskega statusa v vladi poražene Avstrije in so

⁷⁰ Podrobno o tem Ines Sabotić, "Henri Bégouen, la Croatie et les Yougoslaves", *Pilar* 6, št. 11 (2011), str. 51–83.

⁷¹ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 91.

⁷² Ehrlich, "Ivan Žolger", str. 106.

ga močno prizadela.⁷³

Vendar zgolj pridnost in vztrajnost nista zadostovala. Do izraza so prišle tudi razne veščine, ki so bile vezane bolj na kuloarje kot na kabinetno delo. V teh pa Žolger ni bil tako spreten.⁷⁴ Pisec Žolgerjevega nekrologa v slovenskem liberalnem dnevniku je o tem zapisal: "Nedostajalo mu je sicer politične in diplomatične velikopoteznosti, a zato so ga odlikovala izredna marljivost in vestnost."⁷⁵ Kljub obširnemu znanju je Žolger pogosto molčal in raje pozorno poslušal. Na družabnih srečanjih ni bil ravno salonski lev, prej nasprotno. Umiikal se je družbi in zabavi.⁷⁶ Še kot delegat v Parizu je tudi javno podprl abstinenco gibanje na Slovenskem, kar je razvidno iz njegovega pozdrava mariborskemu taboru "Svete vojske" konec pomladi 1920. Poudaril je, da se je prav v Parizu na lastne oči prepričal, kako zavest o škodljivosti alkohola v zahodnem svetu narašča, treznost pa naj bi bila pogoj tudi za državno blagostanje.⁷⁷ Vseeno pa se zdi, da je bila v diplomatskem vrvežu povojnega Pariza Žolgerjeva zadržanost v družabnem življenju nedvomno tudi določena šibkost.

⁷³ Ruda Jurčec je v spominih zabeležil, da je slišal Ehrlicha pripovedovati, kako je slednji v Parizu kot član Žolgerjeve ekipe pomagal reševati osebno stisko glavnega slovenskega pogajalca. Ehrlich je pri njem poleg delovne vneme opazil tudi "popolno apatijo do vere". Žolger sicer ni bil ateist, a je bil do vere brezbrizen. Ehrlich ga je poskušal na številnih sprehodih pregovoriti, da spremeni svoje mišljenje. A pri tem dolgo ni bil uspešen. Zaupanje si je postopno pridobil šele, ko je tudi sam začel ostajati v pisarni tako dolgo kot Žolger in pogosto še dlje. Nekega dne pa mu je Žolger med nedeljskim sprehodom dejal: "Vidim, kaj vam daje moči /.../ Vaša žilavost in požrtvovalnost me je prepričala in moj odpor zlomila /.../ Ali hočete biti poslej moj duhovni vodnik?" (Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence*, I–III (Buenos Aires, 1964, 1966 in 1969), tu I, str. 149 in 152).

⁷⁴ Komunikacija s predstavniki veselih seveda ni bila enostavna zadeva celo za tiste jugoslovanske delegate, ki so imeli bogate diplomatske izkušnje. Smodlaka je v svojih spominih opisal sestanek četverice jugoslovanskih pooblaščenih delegatov s Clemenceaum, na katerem je Pašič poskušal zagovarjati korekcijo mej z Bolgarijo. Toda tistega dne legendarni srbski državnik, ki so ga zaradi značilne brade prepoznavali in pozdravljali tudi Parižani, ni bil v najboljši formi. Njegov govor je bil tako nerazumljiv, da ga je Clemenceau prekinil: "Dovolj, nič Vas ne razumem, drugič mi prinesite vaše želje pisno." V dvorani je zato nastala neugodna tišina, Clemenceau pa je želel oditi. Položaj je deloma rešil Trumbić, ki je prosil Francoza, naj upošteva Pašičevo starost in da je francoščina zanj vendarle tuj jezik. Clemenceau se je nato nekoliko pomiril in sporočil Jugoslovanom, naj se vrnejo naslednji dan, a samo dva, pri čemer je s prstom pokazal na Trumbića in Vesniča. Tako je ne kriv ne dolžen, čeprav je dobro govoril francosko, iz te kombinacije izpadel tudi Žolger, ki tako ni dobil priložnosti, da pojasni francoskemu premierju slovenske zahteve (Rahten, "Pravo", str. 350–351).

⁷⁵ "Dr. Ivan Žolger", *Jutro*, 19. 5. 1925, št. 116, str. 3.

⁷⁶ Ehrlich, "Ivan Žolger", str. 107.

⁷⁷ "Mariborske vesti", *Straza*, 16. 6. 1920, št. 64, str. 3. Med vtisi iz Pariza je v pozdravu "ožjim štajerskim rojakom" z dne 31. maja 1920 Žolger izpostavil naslednje: "Priliko imam opazovati v Parizu, dan za dnem, kako francoski narod pridno dela in kako je trezen. Kavarne in gostilne se zaprejo vsak večer ob 10. uri in nisem še videl pijanega človeka na ulici! Za posedanje v gostilni Francozi nimajo časa! Vidim nadalje, kako bogati Angleži in Amerikanci, ki dohajajo v Pariz in bivajo v prvih hotelih, ne pijejo vina ali piva ter obedujejo pri mizah, na katerih stoji samo steklenica vode. Ti narodi so na najvišji stopnji kulture, ki so v vojski zmagali in vladajo svet, so spoznali, da je treznost potrebna za dobrobit države in za zdravo potomstvo. Temu vzgledu mora slediti tudi mili naš slovenski rod. Krasne vinske gorice zelenega Štajerja ne smejo biti narodu v pogubo, ampak naj mu bodo bogati vir narodnega blagostanja in procvata."

Nemško-avstrijska izhodišča

Znamenita Maistrova novembrska vojaška akcija v Mariboru je bila nedvomno tudi dobra spodbuda za jugoslovanske pogajalce v Parizu.⁷⁸ Fran Erjavec je v že citirani razpravi zelo neposredno zapisal naslednjo ugotovitev:

Še najlažja je bila pa naša borba za meje na Štajerskem. Tam niso čakali na nesposobno Ljubljano, temveč sta takoj ob razsulu Avstrije vzela iniciativo v roke mariborski Narodni svet pod predsedstvom prof. dr. Verstovška in tedanji major R[udolf] Maister, eden izmed silno redkih narodno zavednih aktivnih oficirjev.

Toda do popolnega prevzema oblasti kljub vsemu ni bilo možno priti kar čez noč: "Poraženi Nemci prvi hip niso imeli poguma, da bi se kakor koli upirali, Slovenci pa ne dovolj moči za vzdrževanje reda, zlasti ker se je bilo tudi številno marksistično delavstvo takoj postavilo na stran nemških nacionalcev."⁷⁹

Pri opisovanju prevratnih dni v Mariboru se pogosto pozablja na zgodovinsko okoliščino, ki jo je zapustil v svojih spominih podpolkovnik Franjo Cvirn. Marca 1917 je bil namreč Maister premeščen iz Maribora v Gradec. Maister se je v stiski obrnil na Antona Korošca, ki je ugotovil, da zaplet lahko razreši zgolj posredovanje cesarja osebno. Karel je Korošca, ki je takrat vodil južnoslovanske poslance v dunajskem parlamentu, takoj sprejel in zahteval, da mu prinesejo Maistrove akte. Po njihovem pregledu je še isti dan ukazal, da se Maistra premešči v Maribor, kjer je tudi pričakal prevrat.⁸⁰ Isti cesar, ki je Žolgerja postavil za ministra, je tako posredno vplival tudi na razvoj dogodkov v prevratnem Mariboru. Z Maistrom so Slovenci imeli ob pravem času človeka na pravem mestu.

Kljub Maistrovi akciji v začetku novembra 1918 položaj v mestu še zdaleč ni bil jasen. Ob razglasitvi Republike Nemške Avstrije 12. novembra je mariborski občinski svet razglasil, da se šteje za njen sestavni del. Mestna uprava je imela s policijo in "zeleno gardo" do srede novembra celo več moč kot Maister. Ko so prišli slovenski predstavniki na sedež sodišča, je nemški predstojnik predajo poslov odklonil. Uklonil se je šele po pozivu, da bodo posredovali Maistrovi vojaki.⁸¹ Do preloma pa je prišlo po incidentu na dravskem mostu 19. novembra, ko je pod streli gardistov izkrmavel 21-letni slovenski dragonec Franc Vauhnik, zato je Maister 23. novembra ukazal razorožitev garde, nemške častnike pa izgnal.⁸² S tem je

⁷⁸ Prim. Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008) (dalje: Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*).

⁷⁹ Erjavec, *Slovenci*, str. 18.

⁸⁰ Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 56.

⁸¹ R. J., "Borba za Maribor in severno mejo 1918", *Zbornik Svobodne Slovenije* 11 (1959), str. 93–96 (dalje: R. J., "Borba"). Po vsej verjetnosti gre za inicialki Rude Jurčeca.

⁸² Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 71 in 82–88.

bilo tudi omogočeno, da so lahko slovenski uradniki prevzeli glavna predstojništva. Že v naslednjih dneh pa je Maister zasedel še okoli stokilometrsko narodno mejo med Radgono in Dravogradom.⁸³ Toda mariborska občinska uprava je formalno še naprej ostala v rokah župana Hansa (Johanna) Schmidererja.⁸⁴ Vseeno so Maistrovi uspehi okrepili slovensko samozavest po vsej nekdanji Spodnji Štajerski. V Radgoni je sicer prišlo do nemškega upora, a je bil v nekaj urah zatrt. V slovenskih rokah je tako ostala tudi železniška proga Špilje–Cmurek–Radgona.⁸⁵ V začetku leta 1919, 2. januarja, je mariborski župan Schmiderer moral odstopiti in mestno oblast izročiti komisarju Vilku Pfeiferju.⁸⁶ Takšno je bilo torej stanje na terenu ob začetku pariške mirovne konference.

Medtem ko so v Beogradu in Ljubljani mirovna pogajanja v Parizu pričakovali s precejšnjo mero optimizma, so bile na Dunaju politične razmere v bojazni pred prihodnjimi odločitvami velesil na robu vrelišča. Po eni strani so vse bolj prevladovali zagovorniki "anšlusa", ki so rešitev za vse probleme nove republike videli v združitvi s še vedno veliko nemško sosedo, po drugi strani pa so se vsi politiki trudili preprečiti krčenje avstrijskega državnega ozemlja.⁸⁷ Tudi za priključitev Maribora Avstriji so tako agitirale vse stranke, še posebej goreče socialdemokrati, ki so takrat poleg kanclerskega mesta imeli z Ottom Bauerjem v rokah tudi resor zunanjih zadev.

27. januarja 1919 je ob obisku Milesove komisije v Mariboru prišlo do izgrediv, ko so nemški protestniki pod vodstvom Schmidererja želeli izročiti Američanom improvizirane glasovnice z zahtevo po priključitvi mesta Avstriji. Med izgredi v središču mesta je eden od občinskih uslužbencev na stolpu stolnice celo razobesil veliko nemško zastavo. Maistrovi vojaki so morali posredovati in med intervencijo je obležalo sedem mrtvih, več kot dvajset pa je bilo ranjenih.⁸⁸ Toda začuda isti Miles, ki je kasneje s svojo misijo na Koroškem prišel do sklepov, da koroški Slovenci severno od Karavank sodijo k Avstriji, v mariborskem primeru nad nemškimi manifestacijami ni bil impresioniran.

Nenaklonjena obravnava, ki jo je bil zaradi svoje črno-žolte preteklosti

⁸³ Erjavec, *Slovenci*, str. 18.

⁸⁴ Prim. Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!: Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–927.

⁸⁵ R. J., "Borba", str. 96.

⁸⁶ Prim. Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 929–948.

⁸⁷ Ivan Švegel, ki je kot izvedenec v Parizu deloval v jugoslovanski delegaciji, je sredi aprila 1919 v poročilu za *Slovenec* opozoril na možen vpliv morebitne avstrijske priključitve Nemčiji, ko je šlo za mejo na Koroškem. Če do "anšlusa" ne bo prišlo, bi po Šveglu mnenju velesile Avstriji priznale "gotovo boljše meje, kakor pa Avstriji, ki bi bila prirastek Nemčije" (Ivana Šafarič, *Poročanje slovenskega tiska o pariški mirovni konferenci leta 1919* (diplomska naloga, Univerza v Mariboru, 2008), str. 142 (dalje: Šafarič, *Poročanje*)).

⁸⁸ R. J., "Borba", str. 96; Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 194–195.

deležen Žolger s strani nekaterih delegatov zmagovalnih držav, v bistvu ni bila še nič v primerjavi s ponižanji, ki so jih morali prenašati avstrijski predstavniki, ko so naposled dobili 2. maja 1919 vabilo, naj pridejo v Pariz.⁸⁹ V bistvu so Avstrijci dobili vabilo zgolj samo zato, da jim bodo predani mirovni pogoji, v pogajanjih pred tem pa kot poražena država niso smeli sodelovati. Povrhu pa je še pri imenovanju avstrijskih delegatov prišlo do vmešavanja antantnih diplomatov. Tako je francoski poslanik Henry Allizé dal jasno vedeti, da nasprotuje imenovanju vplivnega pravnika in nekdanjega pravosodnega ministra Franza Kleina za vodjo delegacije.⁹⁰ Podobno kot Žolger je tudi Klein v času habsburške monarhije napravil zgledno uradniško kariero, a je bil v očeh dela antantne diplomacije moteč iz političnih razlogov. Če so Žolgerju očitati domnevno preveliko lojalnost do stare monarhije, je bila pri Kleinu sporno njegovo goreče zavzemanje za priključitev nove republike Nemčiji. Tako je na koncu vodenje delegacije moral prevzeti kar državni kancler Karl Renner osebno, Klein pa je tja odpotoval zgolj kot namestnik zunanjega ministra. Ob Rennerju je bil glavna zvezda delegacije sicer Heinrich Lammasch, zadnji staroavstrijski ministrski predsednik, ki je sodil med najožje zaupnike cesarja Karla. Lammasch je veljal za velikega zagovornika ameriškega predsednika in ideje Društva narodov.⁹¹ Poleg visokih uradnikov posameznih ministrstev, kot je bil Klein v službi zunanjega, so bili v delegaciji kot svetovalci tudi predstavniki različnih dežel. Koroško sta zastopala deželni svetnik Vincenz Schumy in gimnazijski profesor Martin Wutte. Slednji je po prihodu iz Pariza o "koroškem osvobodilnem boju" napisal tudi temeljno študijo, v kateri pa v svoji koroški domovinski zavzetosti ni skrival antipatij do Žolgerjeve vloge.⁹² Štajerski predstavnik na konferenci je bil radgonski zdravnik in politik Franz Kamnikar, ki je ob prevratu zaslovel zaradi svojega vztrajnega odpora proti jugoslovanski zasedbi mesta.⁹³

Avstrijci so prispeli v St. Germain 14. maja 1919. V bistvu so bili postavljeni v nekakšno karanteno, saj so bili internirani v Vili Reinach ter dveh bližnjih zgradbah. Njihov sedež je bil zastražen, možnost gibanja pa drastično omejena. Ko je Klein ob prihodu spontano ponudil roko francoskemu častniku, ki je poveljeval straži avstrijske delegacije, mu je ta zgolj salutiral. Dobil je pojasnilo, da se pred sklenitvijo miru noben francoski častnik ne sme rokovati s predstavnikom sovražne države. Neželeni stanovalci v *la ville Autrichienne* so bili zlasti v

⁸⁹ Felix Ermacora, *Der unbewältigte Friede. St. Germain und die Folgen* (Wien–München, 1989), str. 37 (dalje: Ermacora, *Der unbewältigte Friede*).

⁹⁰ Friedrich Funder, *Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik* (Wien, 1952), str. 609–610 (dalje: Funder, *Vom Gestern ins Heute*).

⁹¹ Prim. Heinrich Lammasch, *Der Friedensverband der Staaten* (Leipzig, 1918).

⁹² Prim. Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985) (dalje: Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*).

⁹³ Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 94.

prvih dveh tednih bivanja popolnoma odrezani od sveta. Kurirska služba še ni delovala, pisma in časopisi iz domovine niso prihajali, telegrafske zveze pa so bile izboljšane šele po Rennerjevi energični intervenciji. Prav tako Avstrijecem ni smel nihče obiskovati, njihova izolacija je bila torej popolna.⁹⁴

O težavah nekdanjih sodržavljanov se je privoščljivo v enem od pisem iz Pariza razpisal tudi Slavič:

Kaj pa naši avstrijski Nemci? Ti pa čakajo in čakajo. Že teden dni so v St. Germainu, lepem mestecu blizu Pariza, kjer je lep zgodovinski grad s krasnim sprehajališčem, s prelepim razgledom na ravnino Seine. Ko so prišli, so se pariški listi veliko pečali z njimi. Vse so našli, npr. da ima dr. Renner zlate naočnike, da se lepo smeji, da ne zna francoski, ampak da govori samo 'avstrijski' itd. Zdaj so jih pa pustili tudi listi pri miru. Pa ne vsi. Včeraj je imel eden izmed njih sliko, kako se Francozi v St. Germainu vzpenjajo na železni plot ter gledajo skozi ograjo, da bi morebiti videli kakega Avstrijca v prostoru, v katerem se smejo gibati. Gibati se namreč ne smejo prosto, ampak le v določenem prostoru. A pod sliko je bil napis: 'Danes ni nič videti.' Včeraj je bil prvi državni akt z njimi. Izročili so antanti in antanta njim poverilne listine. Ta akt je trajal dve minuti in pol. Zdaj pa še smejo dalje čakati. Sicer pa pišejo listi, da se dobro počutijo, ker dobijo veliko dobre hrane ter fino staro vino, ki jim bojda dobro tekne.⁹⁵

Če so se slovenski predstavniki v Parizu občasno pritoževali nad pokroviteljskim odnosom glavnih pogajalcev zmagovite koalicije, Avstrijci sploh niso imeli možnosti sesti za isto mizo in ustno predstavljati stališč, ampak je uradna komunikacija potekala izključno pisno prek not.⁹⁶ Nič kaj bolje se sicer takrat ni godilo njihovim nemškim kolegom pod vodstvom zunanjega ministra Ulricha von Brockdorff-Rantzaua na predvečer podpisa *Versajske pogodbe*, ki so jih pod strogo stražo namestili v isti neudobni hotel, kjer so se Francozi pogajali z Bismarckom po izgubljeni vojni leta 1871.⁹⁷ A to je bila za Avstrijce bolj slaba tolažba.

V inštrukciji, ki so jo člani avstrijske delegacije dobili pred odhodom v Francijo, je bila poudarjena potreba po sklicevanju na samoodločbo in Wilsonova načela, kar naj bi bilo "samoumevno orožje" in "nujen rekvizit". Vendar so

⁹⁴ "Saint-Germain, im Sommer 1919". Die Briefe Franz Kleins aus der Zeit seiner Mitwirkung in der österreichischen Delegation. Mai–August 1919, ur. Fritz Fellner in Heidrun Maschl, str. 51 in 62–63 (dalje: Klein, "Saint-Germain").

⁹⁵ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 90–91. Da je francoski tisk avstrijske delegate opisoval kot vesele ljudi, ki radi dobro jedo, je takrat ugotavljal tudi Klein, ki seveda nad podcenjujočimi članki ni bil navdušen. Še zlasti, ker so si morali zaradi finančnih težav člani delegacije hrano in pijačo plačevati sami (Klein, "Saint-Germain", str. 55 in 60).

⁹⁶ Funder, *Vom Gestern ins Heute*, str. 611–612.

⁹⁷ Neiberg, *The Treaty*, str. 72–73.

bili člani delegacije hkrati opozorjeni, da te argumentacije ne smejo uporabljati prepogosto in preveč energično, saj bi se lahko prehitro izrabila. Poleg tega naj bi bila Antanta zmožna načela, ki jih je sama razglasila, razlagati drugače, kot bi si to želeli v Avstriji. Glavni argument delegacije naj bi bil tako v obrambi pred "nasprotnim imperializmom", ki da želi Avstrijo okrniti do te mere, da ne bi bila sposobna samostojnega gospodarskega življenja, kar bi vodilo v nestabilnost celotne Srednje Evrope. Kar zadeva razmejitve s sosednjimi državami, je bila največja pozornost v inštrukciji posvečena usodi Južne Tirolske in sudetskih Nemcev. Ostala ozemlja so imela nižjo prioriteto, izjema je bil samo Celovec, za katerega je veljalo, da ga je treba obravnavati "kot prav tako veliko in pomembno vprašanje", kot je bila južnotirolska problematika. Pomembne so bile tudi Jesenice, ker je Avstrija hotela obdržati lastništvo železnice vse do bodoče italijanske meje. Na ozemlju nekdanje Spodnje Štajerske je bila na prvem mestu zahteva za Maribor in Radgono, vprašanje Ptuja in celotne dravske črte pa bi bilo treba zastopati z "veliko odločnostjo". Tudi na Štajerskem bi bilo treba nastopati v skladu s koroškim zgledom in poudarjati gospodarske argumente. Nasprotnikom bi bilo treba jasno povedati, da se "s Ptujem odloča o Dunaju", saj naj bi bil slednji odvisen od energije dravskih elektrarn. Brez spodnještajerske elektrike naj bi bil Dunaj gospodarsko nezmožen. Glede pripadnosti Maribora je inštrukcija jasno nakazovala, da je tudi v interesu Italije, če bi imela ta neposredno železniško povezavo z Madžarsko. Italijane pa so Avstrijci klicali na pomoč še glede kočevskega jezikovnega otoka, ki naj bi bil kanton pod italijanskim protektoratom.⁹⁸

Iz inštrukcije, oblikovane za mirovno konferenco, je torej jasno, da so Avstrijci kljub temu, da se pogajanj v Parizu niso smeli udeleževati, le imeli vsaj enega močnega aduta v rokavu. To je bila italijanska delegacija pod vodstvom Orlanda in Sonnina, ki Jugoslovanom ni delala preglavic zgolj pri jadranskem vprašanju, ampak se je vmešavala tudi v druge mejne spore. Poleg Koroške je veliko energije vlagala tudi v razmejitve na Štajerskem, ki je bila tako dobrodošla stranska fronta pri obrambi *Londonskega pakta*.

Problem razmejitve na Štajerskem na mirovni konferenci

Lambert Ehrlich, ki je bil poslan v Pariz, da svetuje glede koroškega vprašanja, je kasneje ugotavljal, da "je bila situacija glede Štajerske povsem različna od one glede Koroške". Če so bili Slovenci naseljeni na Koroškem v 150 kilometrov dolgem pasu ob Karavankah, so bili na južnem Štajerskem nastanjeni v precej šir-

⁹⁸ Klein, "Saint-Germain", str. 40 in 44–45.

šem pasu, kar so deloma v svojih notah na konferenco priznavali celo Avstriji. Tudi sami so namreč menili, da je ozemlje južno od Pohorja in njegovih izrastkov do Drave izrazito slovensko, medtem ko so Slovenci trdili, da poteka meja na črti Radl–Remšnik–Mura. Na Koroškem so za razliko od Štajerske Avstriji lahko argumentirali, da gre za geografsko celoto, katere južna naravna meja so Karavanke. Medtem ko sta bila Celovec in Beljak očitni naravni gospodarsko-prometni središči za vse Korošce, je bilo za nekdanjo Spodnjo Štajersko prometno središče trikotnik Maribor–Pragersko–Ptuj.⁹⁹ In nenazadnje: na nekdanjem Spodnjem Štajerskem je z bliskovitim zavzetjem Maribora takoj napravil red Maister, nasprotno pa so na Koroškem nemški brambovci uspeli organizirati in potisniti maloštevilne slovenske vojake v defenzivo.

Meja med Avstrijo in Kraljevino SHS je prišla prvič pred svet deseterice 22. februarja 1919, skupaj z drugimi jugoslovanskimi zahtevami. Predlog, da bi celoten sklop jugoslovanske razmejitvene problematike obravnavala posebna komisija, so zablokirali Italijani. Kot pogoj za sodelovanje v njej so namreč postavili zahtevo, da se iz njenega delokroga izvzame problematika, izvirajoča iz *Londonskega pakta*. To omejitev je nato vseboval predlog britanskega zunanjega ministra Arthurja Balfourja, ameriški državni sekretar Robert Lansing pa se je spomnil, da bi jugoslovanski dosje dodali kar komisiji, ki je imela za nalogo razdelitev Banata. Vodenje skupne teritorialne komisije za romunske in jugoslovanske zadeve, ki je začela zasedati 1. marca 1919, je prevzel francoski diplomat André Tardieu.¹⁰⁰ Kot pri vseh drugih ozemeljskih vprašanjih, ki so bila predana omenjeni komisiji, so se tudi glede razmejitve na Štajerskem in pripadnosti Prekmurja Francozi izkazali za največje podpornike Jugoslovanov. Znanje francoščine je Žolgerju tako prišlo prav.¹⁰¹

⁹⁹ Lambert Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20", *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24 (2004), str. 15–618, tu str. 132 (dalje: Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca").

¹⁰⁰ Grafenauer, "Slovenska Koroška", str. 328–329.

¹⁰¹ Francoskemu bralstvu je Slovence Žolger predstavil v razpravi, ki jo je objavil v pariški *Revue Yougoslave* pod naslovom *Les Slovènes*. Zdi pa se, da je izvirnik, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije (ARS), napisal v nemščini. Med drugim je zapisal: "Man weiss in der Fremde wenig von den Slovenen, jenem Zweige der Südslaven, welcher am weitesten gegen Westen vorgeschoben ist. Und doch ist das Schicksal der Slovenen im höchsten Sinne eine europäische Frage. Bismarck hat Triest 'die Spitze des deutschen Schwertes' genannt. Die Slovenen haben den deutschen Drang nach Süden durch mehr als tausend Jahre aufgehalten und dem Schwerte die Spitze abgebrochen. Es besteht die Gefahr, dass die Friedenskonferenz die Spitze wieder einsetzt. /.../ Wohl kaum irgendwo in der Welt stellt sich die praktische Application der Wilsonschen Prinzipien ein so einfach zu lösendes Problem der als an der Westgrenze des slovenischen Territoriums, wo es sich um die Abgrenzung gegenüber dem italienische Gebiete Görzer Landes handelt. /.../ Aber welche Ironie des Schicksals! Gerade dort, wo das Problem bloß mit dem Linela zu lösen ist und die beteiligten Völker selbst nichts anderes als die reinliche Scheidung wünschen, wird die Application der Wilsonschen Prinzipien in Frage gestellt, als ob es sich just darum handeln wollte, dort der Lüge ein historisches Denkmal zu setzen, wo die hehre einfache Wahrheit in ihrer vollen Reinheit triumphieren sollte!" Prim. ARS, AS 1061, fond Ivana Žolgerja, razprava *Das Volk der Slovenen*, maj 1919; Leonid Pitamic, "Univ. prof. dr. Ivanu Žolgerju v spomin", *Čas* 19, zv. 5 (1924/25), str. 244–248, tu 247.

Kot je znano, sta bila v Žolgerjevi ekipi največja poznavalca štajerskega in prekmurskega vprašanja Slavič in Kovačič, ki sta takoj po ustanovitvi Narodnega sveta za Slovensko Štajersko septembra 1918 prevzela koordinacijo priprav za reševanje problema razmejitve. Kovačič je prevzel referat za mejo na Štajerskem, Slavič pa za Prekmurje. Čeprav sta imela vsak svoj delokrog, je Kovačič s tem, ko je na znanstveni podlagi utemeljeval slovenske zahteve na Štajerskem, reševal tudi Prekmurje. Kot je ugotovil kronist njunega delovanja Bogo Teplý, je bila namreč usoda Prekmurja močno odvisna od vprašanja izpolnitve avstrijskih zahtev glede štajerske razmejitve. Kovačič, ki je izhajal iz Veržejca blizu Mure, je že v mladih letih obiskal sosednje Prekmurje. S sabo je takrat nosil list, iztrgan iz *Koledarja Mohorjeve družbe*, na katerem je bil seznam njenih članov. Podobno je njegov rojak Slavič, ki je bil več tudi madžarščine, že kot gimnazijec in bogoslovec večkrat potoval po Prekmurju, septembra 1918 še enkrat obiskal celotno območje med Muro in Rabo, nato pa pripravil še referat o Prekmurju. Kovačič je medtem v kratkem času izdelal osnutek stališč za opredelitev pripadnosti Maribora in razmejitve na Štajerskem, ki ga je nekoliko popravil Maister, nato pa je bil izročen Žolgerju. Po prihodu v Pariz 7. februarja 1919 sta se Kovačič in Slavič vključila v delo podsekcije za severno državno mejo, ki je delovala v okviru etnografske sekcije pri jugoslovanski delegaciji. Podsekcijo je sicer vodil etnolog Niko Županič, Kovačič je postal njegov namestnik, Slavič pa tajnik. Sredi aprila 1919 je najprej Kovačič pripravil za tisk spomenico *La Styrie*, nato pa še Slavič *Le Prekmurje*.¹⁰² Žolger se je v svojih diplomatskih nastopih veliko opiral prav na njune tekste.¹⁰³

Tudi na štajerskem odseku meje so kljub naštetim argumentom na pariški mirovni konferenci sprva stvari kazale Slovincem precej slabo. Italijani so tukaj nastopali kot prostovoljni odvetniki Avstrijcev, čeprav so jim pred tem brez vsakih pomislekov odtrgali Južno Tirolsko. Glavna italijanska fronta proti Jugoslaviji je bila sicer na Primorskem, hkrati pa so spretno podpirali avstrijska stališča glede jeseniškega trikotnika in razmejitve na Štajerskem. Vendarle je na pomoč Slovincem priskočil francoski vodja teritorialne komisije Tardieu, ki je prepričljivo zavračal avstrijske zahteve.¹⁰⁴

18. februarja 1919 je jugoslovansko pooblaščen delegacijo zaslišal vrhovni svet. Vesnič je govoril o srbskih, Trumbić hrvaških in Žolger o slovenskih mejah. Po Slavičevem pričevanju se je Žolger menda dobro odrezal: "Žolger

¹⁰² Del Kovačičevega gradiva s pariške mirovne konference hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Prim. Jure Maček, *Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor* (Maribor, 2009), str. 255.

¹⁰³ Prim. ARS, AS 1061, fond Ivana Žolgerja, M[i]lko Brezigar, L[ambert] E[h]rlich, I[van] Žolger, N[i]ko Županič, *La Question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carintie* (Paris, 1919). Brošura obsega 47 strani.

¹⁰⁴ Arnold Suppan, *Österreich und Jugoslawien 1918–1938. Bilaterale Außenpolitik im europäischen Umfeld* (Wien, 1996), str. 550–552 (dalje: Suppan, *Österreich*).

je bil zadovoljen, da je mogel vse povedati; govoril je prosto, ni bral. Vrhovni svet, zlasti Clemenceau ga je pazljivo poslušal.¹⁰⁵ V arhivih se je sicer ohranil tozadevni Žolgerjev ekspoze, a ni znano, v kolikšni meri se je nanj nato tudi opiral. V njem je poudaril, da Slovenci želijo upoštevanje etničnih kriterijev. Po njegovem mnenju naj ne bi zahtevali vrnitve ozemelj, ki so bila germanizirana v davni preteklosti, ampak zgolj tista, ki so bila izpostavljena "nasilni denacionalizaciji" v novejšem času.¹⁰⁶ 4. marca je Žolger Tardieuju izročil memorandum glede razmejitve med Kraljevino SHS in Nemško Avstrijo, v katerem je opozoril na poseben položaj "južne Štajerske". Tam so bili Nemci v izraziti manjšini, saj so celo po staroavstrijskih statistikah dosegali manj kot 18 %. V memorandumu je bilo opozorjeno, da Nemci na južnem Štajerskem tvorijo zgolj posamezne enklave.¹⁰⁷

Toda tri dni kasneje je po zaslugi Italijanov prišla v obtok zamisel, da bi razmejitev potekala po Dravi. Severno od nje pa naj bi bili Slovenci prisotni zgolj kot nekakšni *débris*, torej "ostanki" oz. "odpadki" slovenskega porekla, "ki se kakor cigani vlečejo od kraja do kraja". Po mnenju zagovornikov te teze, bi bilo zato za njih bolje, da pridejo pod vpliv nemško-madžarske kulturne sfere.¹⁰⁸ Slovenski predstavniki v Parizu so postali zaskrbljeni in 8. marca so se zbrali pri Žolgerju. Ta je uvodoma predstavil argumentacijo "za rešitev krajev na levem bregu Drave", daljši referat o tem pa je prebral tudi Kovačič. V drugem delu razprave se jim je pridružil tudi Vošnjak, ki je sporočil Žolgerju, da ga bo sprejel britanski delegat. Slednji je tudi dejal, "da pridno študirajo memoare, ki jih je pred tremi dnevi predložil Žolger". Po Britančevem mnenju naj ne bi imeli razloga "dvomiti o njihovi resničnosti". To sporočilo je povzročilo v delegaciji boljše razpoloženje.¹⁰⁹

Žolger je s pomočjo Kovačiča in Brezigarja izdelal nov memorandum, nakar je teritorialna komisija stališče korigirala v prid Kraljevini SHS.¹¹⁰ Očitno pa so se njihovemu dalmatinskemu kolegu Smodlaki tudi glede tega vprašanja Slovenci zdeli preveč zahtevni. 25. marca 1919 mu je Žolger na seji delegacije

¹⁰⁵ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 204.

¹⁰⁶ "Nous ne revendiquons pas les régions qui ont été germanisées dans une époque éloignée, mais celles qui ne furent germanisées qu'aux temps récents. Nous revendiquons ces régions parce qu'elles étaient, hier encore, notre bien national, parce que ce bien nous a été arraché par une politique de dénationalisation violente, illégale et immorale et parce que, à notre avis, la délimitation ne doit être équivaloir à une récompense et à sanction de cette politique. Enfin, nos revendications se basent sur des intérêts économiques vitaux, sur la nécessité ressortant, avant tout, de notre mission générale qui est de former, ausssi dans l'avenir, une barrière infranchissable contre la politique pangermaniste, dont le but est de dominer un jour dans l'Adriatique." (ARS, AS 1061, fond Ivana Žolgerja, Žolgerjev ekspoze pred svetom deseterice, 18. februar 1919).

¹⁰⁷ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 133.

¹⁰⁸ Jenuš, "Štajersko vprašanje", str. 680.

¹⁰⁹ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 204.

¹¹⁰ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 133.

očital, da napačno navaja kot etnografsko mejo "našega naroda" dolino Drave, kar pa je v škodo jugoslovanskim pogajalskim stališčem.¹¹¹

Še sredi aprila 1919 je Slavič pošiljal v Ljubljano glede severne meje optimistična poročila. Mariborska *Straža* je tako navedla njegovo izjavo, da so Slovenci dosegli vse, kar so zahtevali, med drugim tudi Monošter, Radgono, Maribor in Celovec.¹¹² Toda realnost v režiji velesil je bila drugačna. Medtem ko so Wilson in njegovi pripravljali teren za plebiscit na Koroškem, so Italijani podprli avstrijsko zahtevo za referendum glede razmejitve na Štajerskem.¹¹³ 11. maja 1919 je francoski diplomat Pierre de Lanux zaupal Žolgerju, da je teritorialna komisija pripravila predlog za razpis plebiscita za Celovski bazen.¹¹⁴ Ko je nato 12. maja 1919 vrhovni svet pretresal poročilo Tardieujeve teritorialne komisije, je Sonnino predlagal, naj se ob koroškem organizira tudi plebiscit za Maribor. Toda italijanski predlog so zavrnil Wilson, Balfour in Tardieu.¹¹⁵ Italijanska zahteva je bila torej zavrnjena, toda ameriški geografski ekspert Douglas W. Johnson je dal Slovencem vedeti, naj se ne veselijo preveč. Kot je dejal v pogovoru z Žolgerjem, naj bi bil Maribor zgolj kompenzacija za izgubo Prekmurja in večine Koroške. Podobno so razmišljali tudi Francozi, ki se jim je zdel Maribor za Slovence pomembnejši od Celovca.¹¹⁶

Kovačič je v tistem času v pismu Karlu Verstovšku slikovito opisal težave, s katerimi se spopadajo Slovenci na konferenci: "Sploh je cela procedura pri mirovni konferenci škandal prve vrste. O naši usodi sklepajo brez nas ljudje, ki ne poznajo naših razmer prav nič."¹¹⁷ Nervoza v jugoslovanski delegaciji je naraščala tudi zato, ker se je bližal podpis sporazuma z Avstrijo, ki so ga nekateri njeni člani poskušali izkoristiti za zadnji poskus, da se vsaj del slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem preda Kraljevini SHS brez plebiscita. Pašić in Vesnić sta takoj zaprosila za avdienco pri Wilsonu in Lloyd Georgeu, a sta kljub ponovnemu zaprosilu 14. maja 1919 ostala pred zaprtimi vrati. Vesnić, Žolger in Rybář so nato poslali Wilsonu pisne intervencije, od katerih je najbolj dramatično zvenel Žolgerjev memorandum, ki je zelo pesimistično ocenjeval dotedanji potek pogajanj na konferenci. V njem je bilo ugotovljeno, da Slovencem grozi tako odvzem Primorja, kakor tudi razkosanje treh provinc v zaledju. Tako naj bi poleg Prekmurja, ki so ga velesile začasno izvzele iz pogajanj, Slovenci ostali

¹¹¹ *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*, ur. Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak (Beograd, 1960), str. 87 (dalje: Krizman in Hrabak, *Zapisnici*).

¹¹² Šafarič, *Poročanje*, str. 64.

¹¹³ Franc Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis* (Ljubljana, 1926), str. 402–408 (dalje: Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*).

¹¹⁴ Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 133–134.

¹¹⁵ Suppan, *Österreich*, str. 550–552.

¹¹⁶ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 133–134.

¹¹⁷ Teplý, *Fran Kovačič in Matija Slavič*, str. 315.

brez jeseniškega trikotnika na Gorenjskem, ki naj bi bil ob velikem gospodarskem pomenu tudi najlepši del slovenskega etničnega ozemlja, in svoje "zgodovinske domovine" Koroške. Še zlasti je obžaloval izgubo Beljaka zaradi njegovega velikega pomena v trgovskem prometu. Žolger je poudaril, da Wilsonova načela doslej niso bila upoštevana niti v enem od naštetih primerov: v primeru Primorja je odločilen tajni pakt, v primeru Gorenjske in Koroške so prevladali gospodarski razlogi, v primeru Prekmurja pa so bili spregledani geografski kriteriji. Skupno bi tako izven Kraljevine SHS ostalo 540.000 Slovencev oz. 40 % celotne slovenske populacije. Žolger je opozoril na krivičnost odločitve, po kateri je bil na Koroškem plebiscit odobren, v Primorju pa ne. Poudaril je, da jugoslovanska stran ne more sprejeti prvega, ne da bi bil izveden tudi drugi.¹¹⁸

18. maja 1919 je Clemenceau sprejel Pašiča, Trumbiča, Vesniča in Žolgerja. Tardieu je naslednji dan sporočil, da lahko Jugoslovani precizirajo stališče pred njegovo komisijo 20. maja. Slovenski del zahtev je predstavil Žolger, ki je poudaril, da Kraljevina SHS odstopa od prvotnega predloga in je pripravljena v zameno za odpoved plebiscitu sprejeti tudi kompromis Drava–Vrbsko jezero–Glina–Krka.¹¹⁹ Tudi glede Štajerske je bila jugoslovanska stran pripravljena nekoliko popustiti in se odpovedati delu ozemlja okrog Lučan in Špilja.¹²⁰ Člani avstrijske delegacije so bili glede koroške problematike takrat že precej optimistični, manj pa so verjeli v zmago pri morebitnem plebiscitu na Štajerskem. Klein je v pismu iz Pariza 20. maja ugotavljal, da bi tam plebiscitno območje obsegalo tudi ozemlja "z izrazito slovenskim značajem". Čeprav so Avstrijci v Parizu imeli zagotovila, da so povsod občine, ki bi ob referendumu izkazale pripadnost "nemški Štajerski", pa Klein o njihovi zanesljivosti ni bil povsem prepričan. Sicer je še vedno menil, da so jugoslovanske zahteve pretirane, a je upal na možnost kompromisa.¹²¹

29. maja 1919 so bili pred svet deseterice sklicani predstavniki malih sil, da precizirajo svoja stališča glede podpisa sporazuma z Avstrijo. Žolger je sicer za to priložnost sestavil posebno noto, v kateri je protestiral proti temu, da bi se Slovenci v primeru negativnega izida plebiscita na Koroškem morali odpovedati deželi, ki je njihova zibelka in kjer se nahaja v večini. Obravnavo slovenskih zahtev je označil za krivično in se zavzel za kompromis v obliki "zelene črte", kot je bila predstavljena teritorialni komisiji 20. maja 1919. Omenjena nota sicer svetu deseterice nato ni bila predana.¹²² Vseeno je Tardieu ugotovil,

¹¹⁸ Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu (SZI), Zapuščina Jurija Trunka, Žolgerjev memorandum za Wilsona, 12. maj 1919.

¹¹⁹ SZI, Zapuščina Jurija Trunka, Žolgerjev govor na seji teritorialne komisije, 20. maj 1919.

¹²⁰ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 134–135.

¹²¹ Klein, "*Saint-Germain*", str. 69.

¹²² SZI, Zapuščina Jurija Trunka, Žolgerjeva nota za svet deseterice, 29. maj 1919.

da bosta Maribor in Radgona pripadla Kraljevini SHS. Glede Radgone formulacija ni bila povsem jasna, zato je Trumbić to vprašanje ponovno sprožil, a so bila zagotovila Tardieuja v smislu jugoslovanskih zahtev.¹²³

Za predstavnike glavnih velesil so Jugoslovani 31. maja 1919 pripravili novo izjavo. Njen avtor je bil Žolger, prebral pa jo je Trumbić. Glavnina besedila je bila namenjena Koroški. Jugoslovani so izpostavili slutnjo, da obstaja tendenca za izločitev Koroške iz Kraljevine SHS. O tem naj bi pričalo dejstvo, da velesile niso bile pripravljene podpreti nobenega od njihovih predlogov, pa čeprav je tudi zadnje avstrijsko štetje pred vojno na Koroškem potrdilo prisotnost 100.000 Slovencev. Dvojna krivica – ob koroškem vprašanju je bilo pri tem mišljeno tudi stališče "velikih pet" glede Primorja – naj bi slovensko dušo tako prizadejala, da si ne bo nikoli opomogla. Koroška naj bi postala središče iredentizma, ki bo onemogočalo prijateljske stike med avstrijsko in jugoslovansko državo. Prav tako je bilo opozorjeno, da je potrebno jasno definirati razmejitve glede Štajerske in Prekmurja. To izjavo so delegati Kraljevine SHS označili kot "zadnji apel velesilam".¹²⁴

Wilson je v svoji odločitvi za koroški plebiscit ostal neomajen tudi po obisku posebne slovenske deputacije pod vodstvom predsednika Deželne vlade za Slovenijo Janka Brejca, ki je v ta namen v začetku junija 1919 prišla iz Ljubljane prosit predsednika milosti. Žolger in Rybář sta deputacijo očitno dojemala kot nezaupnico svojemu delu in njenega prihoda nista odobravala.¹²⁵ Žolger je člane deputacije vseeno sprejel zelo korektno, kar je menil tudi njen najuglednejši član, knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. V svoj dnevnik je o Žolgerju zapisal, da "obvlada vsa vprašanja, je izredno marljiv, razumen in previden".¹²⁶ Avdientca pri Wilsonu je bila čustvena, a neuspešna. Wilson je na naslednjem sestanku sveta četverice sicer svojim kolegom priznal, da so ga ganile besede članov deputacije, da Slovence zmagovite sile osvobajajo, a jih hkrati režejo na kose.¹²⁷ Wilson je Pariz zapustil takoj po podpisu mirovne pogodbe z Nemčijo, kar pa je še dodatno oslabilo slovenski položaj. To izhaja tudi iz pisma, ki ga je primorskemu rojaku Josipu Vilfanu po Wilsonovem odhodu s konference poslal Rybář: "Sedaj se šele prav vidi, kaj je pomenjal Wilson na konferenci. Žalibog, bil je osamljen, a sedaj je skoraj brez moči. Drugi zastopniki velikih držav so nasilnejši.

¹²³ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 135.

¹²⁴ SZI, Zapuščina Jurija Trunka, Izjava delegacije Kraljevine SHS za glavne velesile, 31. maj 1919.

¹²⁵ Himmelreich, "Slovenski člani", str. 175.

¹²⁶ Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje–Ljubljana, 2015), str. 779.

¹²⁷ Uroš Lipušček, *Ave Wilson. ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003), str. 212–213.

Pravica je le fraza, ali pravzaprav, blasfemija v njihovih umazanih ustih."¹²⁸

Po avstrijskem mnenju naj bi bilo na Štajerskem težko potegniti jasno etnografsko mejo, saj naj bi se med izrazito nemškim in slovenskim ozemljem nahajal širok pas prebivalstva, "ki je mešano po plemenu in po jeziku, ki pa kljub temu predstavlja enotni tip Štajerca, ki ima iste šege in navade". Mesta na južnem Štajerskem naj bi po drugi strani imela jasen nemški značaj, pri čemer so Avstrijci opozarjali, da je Maribor s 35.000 Nemci "zgodovinski boulevard nemške civilizacije". V prid plebiscitu naj bi govorili tudi ekonomski vidiki, saj Dravska dolina in Ptujsko polje prodajata svoje poljedelske proizvode na sever. Avstrijci so opozarjali tudi na pomen dravskih elektrarn, od katerih naj bi bil Dunaj celo življenjsko odvisen. Prav tako so opozarjali na potrebo, da proge Maribor – Beljak ne bi smela prekiniti državna meja, sicer naj bi se bojda "zrušil ves prometni sistem Avstrije". Onemogočena bi bila namreč neposredna zveza z Italijo in morjem, brez službe pa bi ostalo 4000 uslužbencev Južne železnice, ki bi se z družinami morali izseliti.¹²⁹

2. junija 1919 je avstrijska delegacija v senžermenskem gradu prejela osnutek mirovne pogodbe. Kratki in za Avstrijce nedvomno poniževalni ceremoniji, ki jo je vodil Clemenceau, so prisostvovali med drugim trije delegati Kraljevine SHS, poleg Pašiča in Trumbiča tudi Žolger. Sedeli so blizu trinajsterice avstrijskih delegatov, ki jim je Clemenceau sporočil, da o osnutku ne bo ustnih razprav, nanj pa se pričakuje pisni odgovor v petnajstih dneh. Renner je po prejemu zajetnega, tristo strani dolgega besedila pogodbe imel kratek govor, katerega glavna poanta je bila, da nova republika nima opraviti nič z vladami propadle monarhije, zato upa, da se ji bo upoštevala pravica do samoodločbe. Po Slavičevem pričevanju je bilo vse končano v eni uri, Avstrijci pa so dvorano morali zapustiti po drugem stopnišču kot ostali udeleženci slovesnosti.¹³⁰

Ko so določbe mirovne pogodbe prišle v javnost, je v Avstriji zavladalo veliko ogorčenje. V prvi vrsti je bila to posledica bližajoče se izgube Južne Tirolske in sudetskih Nemcev. Sledila je pisna korespondenca med Avstrijci in velesilami, ustni pogovori pa so ostali še naprej rezervirani zgolj za predstavnike "velikih štirih".¹³¹ Tudi Klein ni skrival nezadovoljstva nad odločitvami, ko so bila "cvetoča mesta s čisto nemškim značajem" zgolj zato, ker so bila v bližini tujega jezikovnega območja, temu enostavno priključena. V mislih je imel pri tem tudi Maribor:

¹²⁸ Andrej Vrčon, "Otokar Rybář", v: *Tvorci slovenske pomorske identitete*, ur. Andrej Rahten, Mateja Matjašič Friš in Nadja Terčon (Ljubljana, 2010), str. 225–234, tu 232.

¹²⁹ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 136–137.

¹³⁰ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 206–207. Menda so gostitelji Avstrijcem namenili stopnišče za služinčad, ostali pa naj bi hodili po glavnem, slavnostno okrašenem (Funder, *Vom Gestern ins Heute*, str. 612).

¹³¹ Ermacora, *Der unbewältigte Friede*, str. 37.

Zahodne sile so šest mesecev enostransko, ob nasvetih naših plena željnih sosedov, tem enostavno predložile bel list papirja. Starejša mednarodnopravna načela, da recimo mejna reka pripada sosedoma do sredine toka, da se mesta ne sme ločiti od njegovih vrtov, vasi od njenih polj, so ostala neupoštevana. Ceste, ki so imele smisel samo, če so bile upravljane enotno, so bile pretrgane. /.../ Zdaj razumemo, zakaj se nemško-avstrijsko delegacijo zadržuje v takšni klavzuri in zakaj se naši sosedi tako množično zgrinjajo okoli državnikov in tiska Antante.¹³²

Končni tekst mirovne pogodbe je bil Avstrijcem predan 20. julija 1919. Kot je zapisal v svojih spominih dolgoletni urednik časnika *Reichspost* Friedrich Funder, je potekala predaja brez vsakega protokola, kot da bi šlo za izdajo računa. Dodano je bilo zgolj pismo Clemenceauja, v katerem je bil določen kratek rok za odgovore. Državni sekretar Bauer je ob zavedanju nemoči spremeniti ključne odločitve veselil 25. julija 1919 odstopil, zunanje zadeve pa je prevzel kancler Renner.¹³³ Po Kleinovem mnenju so velesile preveč popustile Čehom in Slovencem, kot da bi ti nad svojimi sosedi izbojevali na bojnem polju največjo zmago. Pritoževal se je, da so se velesile odločale na podlagi številnih brošur, ki naj bi bile težko združljive z dejanskimi etnografskimi razmerami, nasprotno pa Avstrijcev sploh niso hotele poslušati. Izrazil je skrb nad "nezadovoljeno napadalnostjo" dveh od treh delov jugoslovanske države: "Slovenci prodirajo geografsko, Srbi pa vodijo proti nam gospodarsko uničevalno politiko."¹³⁴ Vsaj nekateri člani avstrijske delegacije so bili torej prepričani, da imajo številne študije, ki so jih vztrajno tiskali Žolger in kolegi, vendarle precejšen učinek na konferenčne odločitve.

Avstrijska delegacija je bila sicer zadovoljna z odločitvijo glede plebiscita za Koroško, a ga je še naprej zahtevala tudi za del Podravja z Mariborom in Mursko kotlino z Radgono.¹³⁵ 6. avgusta 1919 je zato naslovila na konferenco tudi formalen predlog, pri čemer je vlekla vzporednice s koroškimi razmerami. Podobno kot je bil Celovec gospodarsko središče za južno Koroško, naj bi bil tudi Gradec za južno Štajersko.¹³⁶ Delegacija Kraljevine SHS je 11. avgusta 1919 zavrnila avstrijski predlog, toda ob tem se je morala soočiti z odločno italijansko podporo Avstrijcem.¹³⁷ Ponovno so prišla do izraza italijanska dvojna merila: na Primorskem se zaradi *Londonskega pakta* o referendumu ni smelo niti pogovarjati, na Štajerskem pa so ga Italijani celo zahtevali. Novi italijanski

¹³² Klein, "*Saint-Germain*", str. 113.

¹³³ Funder, *Vom Gestern ins Heute*, str. 615.

¹³⁴ Klein, "*Saint-Germain*", str. 114 in 134–135.

¹³⁵ Erjavec, *Slovenci*, str. 19.

¹³⁶ Ehrlich, "Pariška mirovna konferenca", str. 138.

¹³⁷ Erjavec, *Slovenci*, str. 19.

zunANJI minister Tomasso Tittoni se je očitno želel izkazati kot prijatelj države, ki ji je Italija brez predsodkov odtrgala nesporno etnično nemško ozemlje na Tirolskem, ni pa imel problemov mešetariti z ozemljem, kjer je večina argumentov govorila v slovensko korist.¹³⁸

Vrhovni svet se je 25. avgusta 1919 na Tittonijevo prigovarjanje odločil, da prisluhne avstrijsko-italijanski zahtevi za plebiscit.¹³⁹ Odločitev je bila 26. avgusta obravnavana na seji jugoslovanske delegacije, ki je sklenila, da se je treba takoj odzvati "najbolj energično pisno in z osebno intervencijo". Žolger je prebral memorandum, ki ga je pripravil na to temo.¹⁴⁰

Žolger je po Slavičevem pričevanju odšel k Tardieuju "na usodni posvet". Tardieu je sicer slovenskemu delegatu dejal, da bo storil vse za preklic odločitve o plebiscitu. Toda zaradi italijanskih stališč je bilo treba skovati tudi rezervni načrt. Žolger je predsedniku komisije predlagal, naj se v tem primeru plebiscitno ozemlje razširi močno proti jugu. Tako bi obsegalo celotno mariborsko glavarstvo, ptujsko na levem bregu Drave in ljutomersko do splošno priznane meje z Radgono. Žolger je širitev utemeljeval z argumentom, da bi sicer prišlo do razkosanja Dravske doline in Slovenskih goric, saj tvorijo geografsko, etnografsko in gospodarsko enoto s središčem v Mariboru. Tardieu je z Žolgerjevo argumentacijo uspešno prepričal člane svoje komisije, da v poročilu vrhovnemu svetu nastopijo za opustitev plebiscita, ali pa za razširitev njegovega ozemlja. Na seji vrhovnega sveta so jugoslovansko stališče podprli Francozi in Britanci, temu pa so zopet nasprotovali Italijani in deloma tudi Američani. Tittoni je ostro nastopil proti Tardieuju in ga podučil, da teritorialna komisija kot podrejen organ ne sme posegati v sklepe vrhovnega sveta. A v bran rojaka se je v svojem značilnem tonu postavil "tiger" Clemenceau, češ da teritorialna komisija ni noben redakcijski organ, ampak strokovno telo, katerega mnenja so vedno tehtna. Po ostri debati in "burnih prizorih" so bili pogovori prekinjeni. Med pavzo pa si je Tittoni privoščil veliko kršitev konferenčnih pravil: navezal je namreč neposreden stik z Rennerjem. A ta se za širitev plebiscitnega ozemlja ni navdušil, saj je menil, da bi bil rezultat za Avstrijce v tem primeru slab. Italijani so nato še isti večer umaknili svoj predlog.¹⁴¹ Nedvomno zmago Žolgerjevih argumentov je na omenjeni seji vrhovnega sveta pokvarila samo pripomba britanskega zunanjega ministra Balfourja, naj se Avstriji vendarle nekaj malega da.

¹³⁸ S tem v zvezi je med avstrijskimi člani delegacije prišlo do nesoglasij. Tirolci so namreč Kleinu očitali, da se je bil v zameno za italijansko podporo "anšlusu" pripravil odreči Južne Tirolske (Klein, "*Saint-Germain*", str. 141 in 204).

¹³⁹ Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, str. 317.

¹⁴⁰ Krizman in Hrabak, *Zapiski*, str. 178.

¹⁴¹ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 53 in 208; Suppan, *Österreich*, str. 591–596.

In ta "malenkost" je bila Radgona.¹⁴²

Žolger je v članku, ki ga je objavil v *Slovenskem narodu* slabi dve leti po usodnih pariških dogodkih, javno potrdil, kako veliko podporo so jugoslovanskim zahtevam glede Štajerske nudili Francozi. V članku, ki je nastal kot reakcija na anonimnega avtorja, ki je v panslovanski in rusofilski zanesenosti kritiziral Tardieujevo vlogo v Parizu, se je odločno postavil v bran Francozov. Med drugim je Žolger zapisal: "Štajersko pa, ki je, kakor znano, tik pred podpisom pogodbe prišla v najhujšo nevarnost, sta nam dobesedno rešila Clemenceau in Tardieu." Po Žolgerjevem mnenju bi brez pomoči francoskih delegatov in izvedencev "sedaj v Mariboru ne vihrala naša zastava". Prepričan je bil namreč, da bi v primeru uveljavitve Tittonijevega predloga za štajerski plebiscit Slovenci izgubili Dravsko dolino z Mariborom in Pohorjem, zahodni del Slovenskih goric in Apaško kotlino.¹⁴³

Senžermenska pogodba z Avstrijo je bila podpisana 10. septembra 1919. Jugoslovanska delegacija sprva pri tem ni želela sodelovati. Žolger je spričo odločitve o koroškem plebiscitu izjavil, da zaradi "ozemeljskih žrtev" kot Slovenec ne more prispevati svojega podpisa pod *Senžermensko pogodbo*. A izkazalo se je, da niso bili problem zgolj Žolgerjevi pomisleki. Veliko oviro pri podpisu je namreč za Srbe pomenila tudi zahteva velesil, da se mora Kraljevina SHS zavezati k spoštovanju manjšinskih pravic, kar je skrbelo zlasti Srbe, ki so v tem videli možnosti za vmešavanje v njihovo politiko na območju osvojitve iz balkanskih vojn, v Makedoniji in na Kosovu. Beograjska vlada je zato delegaciji naložila, da mora doseči izvzetje manjšinskega člena, sicer pa da pogodbe z Avstrijo ne sme podpisati. Pri tem vprašanju se je razklala tudi delegacija, kar je prišlo zlasti do izraza na njeni seji 9. septembra. Žolger, Rybář in Smodlaka so sedaj menili, da je pogodbo treba podpisati, Pašić, Trumbić, Vesnić in Bošković pa so bili proti.¹⁴⁴ Jugoslovanski delegati tako naslednji dan niso dali svojih podpisov na slovesnosti, na kateri je bil sklenjen mir z Avstrijo.

Toda zaradi pritiska zaveznikov, zlasti ker ni želela otežiti položaja glede jadranskega vprašanja, je beograjska vlada po treh mesecih le sklenila, da

¹⁴² Ivan Švegel je Balfourjevo uslugo Avstrijcem v spominih slikovito postavil v širši kontekst: "Tu so bili vmes močnejši, zgodovinski faktorji, proti katerim bi se bil mogel uveljaviti edini Wilson, ne samo v slovensko-italijanskem vprašanju, marveč v dveh ducatih drugih, če zdravje ne bi ga bilo pustilo na cedilu, če bi bil imel manj, ali dobro obveščenih svetovalcev, in precej naivni, v evropskih zadevah neizkušeni Amerikanci ne bi bili – kakor zopet vidimo po drugi svetovni vojni – postali žrtve evropskih državnikov, posebno imenitnega Clemenceaua in zvitega Lloyd-Georga, ki se je hvalil, da še nikdar v svojem življenju ni slišal imena mesta Tešin (Teschen) in da ne zna razlikovati Bukreš od Budimpešte; ali njegovega zunanjega ministra Arthura Balfoura, ki je mirno spal, ali dela, kakor da spi, ko se je razpravljalo o naših mejah – da bi takim našim ljudem, kateri nimajo prakse ali se dajo blufati, natvezal angleško pretežnost – potem se kakor slučajno prebudil in rekel: 'Pa dajmo Radkersburg Avstrijcem'; in tako se je tudi zgodilo." (Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 145).

¹⁴³ Ivan Žolger, "Quo vadimus?", *Slovenski narod*, 2. 6. 1921, št. 121, str. 1.

¹⁴⁴ Krizman in Hrabak, *Zapisnici*, str. 117 in 183.

pogodbo podpiše tudi jugoslovanska delegacija. 5. decembra 1919 so obotavljaje se svoje podpise končno prispevali tudi Pašič, Trumbič in Žolger.¹⁴⁵ A niso bili slabe volje samo v Beogradu in Ljubljani, tudi na Dunaju je bilo zaznati veliko razočaranje. Tik pred podpisom pogodbe je Renner v avstrijskem parlamentu izjavil: "To, kar nam bo naloženo, je nezaslišano. Kljub vsem prizadevanjem bo moral naš ubogi narod nositi breme, ki presega vsa pričakovanja."¹⁴⁶

Takšno izjavo bi glede na bližajočo se koroško tragedijo mirno lahko pripisali tudi kakšnemu slovenskemu državniku. Kljub relativno uspešnemu izkupičku pri štajerski razmejitvi je bil splošni vtis slab. A vsaj po Slavičevem mnenju so imeli Slovenci vseeno tudi nekaj razlogov za slavlje: "Pri vsem delu za slovenske meje se mi zdi največji diplomatski uspeh ta izpodbitev štajerskega plebiscita." Tardieu in Žolger bi si tako naj tudi zaslužila, da jima v Mariboru postavijo spomenik, Mariborčani pa bi se ju lahko spominjali ob obletnicah *Senžermenske pogodbe*.¹⁴⁷ Danes se ob omenjenih obletnicah sicer spominjamo zlasti Maistrove odločnosti. Vendar je dejstvo, da pripadnost Maribora Kraljevini SHS vse do konca avgusta 1919 ni bila nekaj samoumevnega. Italijanska zahteva s štajerskim plebiscitom je bila skoraj do predvečera podpisa *Senžermenske pogodbe* realna grožnja, ki pa se ji je Žolger z izdatno francosko podporo uspešno postavil po robu.

Obliž na pariške rane: Prekmurje

Zmagovite države so imele na pariški mirovni konferenci seveda svoje ambicije, pri čemer jih ozemeljsko razkosanje slovenstva ni posebej skrbelo. To se je pokazalo tudi na primeru Prekmurja oz. "Slovenske krajine".¹⁴⁸ Tu niti vztrajnost niti predanost delu, značilni za slovenska delegata in izvedence, nista bila dovolj. Verjetno pa je Žolgerju v prekmurskem primeru vendarle prišlo prav tudi njegovo znanje madžarščine. Menda se jo je med pisanjem študije o avstro-

¹⁴⁵ Erjavec, *Slovenci*, str. 20; Djokić, *Pašič*, str. 132–134.

¹⁴⁶ Funder, *Vom Gestern ins Heute*, str. 616.

¹⁴⁷ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 217. Danes v Mariboru na glavnega slovenskega delegata spominja zgolj ulica, pa še ta je napačno poimenovana kot "Žolgarjeva". Žolger je svojo mariborsko ulico sicer dobil 13. maja 1938, ko so združili Poljsko in Danjkovo ulico. Nemci so jo med vojno preimenovali v "Narvik Strasse", maja 1945 pa je spet dobila svoje staro ime. Prim. Anton Vončina, "Imena ulic v Mariboru", *Kronika* 6, št. 1 (1958), str. 21–35, tu str. 27. V Vončinovem popisu, na katerem temelji citirana razprava in ga hrani Domoznanski oddelk Univerzitetne knjižnice Maribor, je še zapisana "Žolgerjeva ulica". Zahvaljujem se Vlasti Stavbar za pomoč pri iskanju gradiv o Žolgerju.

¹⁴⁸ Prim. Stanislav Raščan, *Vloga slovenske diplomacije in prizadevanja prvih slovenskih diplomatov pri urejanju državnih meja v Prekmurju po prvi svetovni vojni*, https://www.cep.si/research/perspectives/file:///C:/Users/ANDREJ~1/AppData/Local/Temp/Perspectives_Rascan_16.5-1.pdf, pridobljeno: 14. 9. 2018.

-ogrskem dualizmu toliko priučil, "da je lahko čital najtežje arhivske listine, jih presojal in pojasnjeval".¹⁴⁹

Glede Prekmurja je bil sicer razvoj dogodkov bolj naklonjen jugoslovanski delegaciji, čeprav so tudi tam igro kvarili italijanski predstavniki, ki so v tem primeru nastopali kot nekakšni madžarski odvetniki. Madžarsko mirovno delegacijo, ki je podobno kot avstrijska in nemška v Pariz prišla že v pozni fazi pogajanj zgolj poslušat mirovne pogoje veselil, je vodil stari in ugledni parlamentarec Albert grof Apponyi. Glede Prekmurja pa mu je največ svetoval Aleksander Mikola, ki je utemeljeval razloge za obstanek pokrajine znotraj madžarskih meja. Mikola, ki je deloval kot licejski profesor v Budimpešti, je bil sicer sin slovenskih staršev iz Prekmurja. Podobno kot je avstrijski konferenčni izvedenec Wutte v koroških Slovencih videl zlasti "vindišarje", je Mikola dokazoval, da so Prekmurci pravzaprav "Vendi".¹⁵⁰ No, Slavič je njegove teze spretno zavračal in s protialargumenti zalagal Žolgerja.

Kljub večinski načelni podpori jugoslovanski priključitvi Prekmurja so vele-sile dolgo časa odlašale z odločitvijo.¹⁵¹ Še na seji sveta deseterice 12. maja 1919, ki je sprejemala odločitve o Koroški in Štajerski, soglasja glede Prekmurja ni bilo mogoče doseči. Poleg italijanskega nasprotovanja jugoslovanskim zahtevam je bila problem predvsem ogrska statistika, iz katere ni bilo možno oceniti, koliko je tam Slovencev, saj so Madžari Slovence pri zadnjem uradnem štetju leta 1910 uvrstili pod "druge narodnosti". Položaj je deloma pomagal razrešiti Slavič z natančno izdelano etnografsko karto, vključno s statističnimi podatki ljudskega štetja za leti 1890 in 1910. Vsaj po tistih iz leta 1890, ko so Madžari zadnjič še upoštevali Slovence kot posebno kategorijo, je bilo možno sklepati o njihovem številu.¹⁵² Po Žolgerjevem pričevanju so tudi v prekmurskem primeru jugoslovanske zahteve najbolj vztrajno podpirali Francozi. Šele ob njihovi podpori je bilo mogoče najprej prepričati Američane, ki so sprva vztrajali na Muri kot mejni reki, nato pa še Britance in Japonce.¹⁵³

Ključnega pomena v razpravi o Prekmurju je bil Žolgerjev nastop 20. maja 1919 pred Tardieujevo komisijo.¹⁵⁴ Žolger je glede naziva Prekmurje najprej poudaril, da mu Madžari sami pravijo "Totsag, to se pravi dežela Slovanov". Poudaril je, da "Mura ni meja, ker menja vedno svoj tok, nadalje imajo Štajerci in Prekmurci posestva tu in tam". Po Žolgerjevem mnenju bi bilo potrebno izvesti njeno regulacijo, kar pa naj bi bilo možno samo, če bosta oba bregova

¹⁴⁹ "Čeh o dr. Ivanu Žolgerju", *Slovenec*, 5. 6. 1925, št. 124, str. 2.

¹⁵⁰ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 217–225.

¹⁵¹ Teplý, *Fran Kovačič in Matija Slavič*, str. 328–330.

¹⁵² Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 56 in 205.

¹⁵³ Ivan Žolger, "Quo vadimus?", *Slovenski narod*, 2. 6. 1921, št. 121, str. 1.

¹⁵⁴ Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, str. 408–409; Teplý, *Fran Kovačič in Matija Slavič*, str. 318.

Žolgerjeva pariška razglednica, poslana 18. julija 1919 dr. Pavlu Turnerju (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8)

v isti državi. V prid jugoslovanskim zahtevam naj bi govorili tako državna kot tudi cerkvena statistika. Po statističnih ocenah, ki jih je predstavil, naj bi tam živel 72.000 Slovencev, 33.000 Madžarov in 10.000 Nemcev. Še bolj Slovencem naklonjena naj bi bila cerkvena statistika: 89.000 Slovencev naj bi živel ob 19.000 Madžarih in 7.000 Nemcih. Našel je tudi zgodovinske razloge, saj naj bi tu "tekla zibelka cerkveni književnosti in st[a]ro-slovanski literaturi". Omenil pa je tudi sv. Cirila in Metoda, ki da "sta za časa Kocelja in Pribine tu pridigovala". Tako so Prekmurci "ostali v književni zajemnosti z ostalimi Slovenci". Tudi v gospodarskem smislu naj bi Prekmurci gravitirali na Štajersko, pripadnost Madžarski pa naj bi bila tako "samo ovira gospodarskega razvoja". Po Žolgerjevih trditvah so si Madžari celo prizadevali, da so ostale prometne povezave s Štajersko slabe, o čemer priča tudi nedokončana železnica Radgona–Muraszombat. Kljub temu je izvažalo prebivalstvo Prekmurja, ki je v veliki večini kmečko, kar 40 % živine in živeža v Radgono in Ljutomer. Po Žolgerjevih navedbah je prekmursko prebivalstvo ob prevratu večkrat izrazilo željo, da pripade Jugoslaviji, tudi sklicujoč se na Wilsonova načela. Dejstvo, da so Madžari takrat sami ponujali Prekmurju avtonomni status, pa je Žolger razlagal kot priznanje enotnosti ozemlja. Na koncu je Žolger še pripomnil, da "ni razumljivo, zakaj bi Slovenci izgubili 100.000 ljudi na prid mažarskim boljševikom". Izrazil

je bojazen, ker "grozi Slovincem razdelitev med 4 države".¹⁵⁵

Žolger je bil po Slavičevem pričevanju z nastopom pred komisijo zadovoljen: "Rekel je, da je bil izvrstno pripravljen in da so ga poslušali z velikim zanimanjem po predloženih kartah." Vrhovni svet je 9. julija 1919 dokončno odločil usodo Prekmurja. Pri tem se je večinoma opiral na Johnsonov predlog, podan v teritorialni komisiji, da naj spada ozemlje od Mure do razvodnice med Muro in Rabo k Jugoslaviji. Sicer je 1. avgusta vrhovni svet o tem na jugoslovansko zahtevo sklepal še enkrat, da bi tudi porabske Slovence vendarle vključili v Kraljevino SHS. Toda ta predlog ni dobil podpore, bilo pa je ugodeno zahtevi, da jugoslovanska vojska Prekmurje zasede.¹⁵⁶

Priključitev Prekmurja Kraljevini SHS, morda sprva tudi precej nepričakovana pridobitev jugoslovanskih pogajalcev v Parizu, je poleg ohranitve Mari-bora slovenski politiki v času slabih novic iz Primorske in Koroške vlivala vsaj malo optimizma. 12. avgusta 1919 so Prekmurje zasedli vojaki Kraljevine SHS.¹⁵⁷ Civilne oblasti so prevzele upravo na proslavi v Beltincih 17. avgusta, ki je sledila sveti maši. Maševal je Žolgerjev nekdanji pariški sodelavec Kovačič, ki je na slovesnosti govoril tudi o mirovni konferenci. V govoru je poudaril, da je imel poleg Francozov "največ zaslug za osvobojenje Prekmurja" Wilson.¹⁵⁸ Danes je 17. avgust slovenski državni praznik. Verjetno pa jih niti leta 1919 ni veliko opazilo, da je bil tabor v Beltincih organiziran prav na rojstni dan zadnjega habsburškega cesarja – v tem primeru bolje rečeno kralja – Karla.¹⁵⁹ Če je to zanimivo naključje danes že utonilo v pozabo, pa si tudi prizadevanja nekdanjega cesarsko-kraljevega ministra Žolgerja pri priključitvi Prekmurja za slovenstvo vendarle zaslužijo poglobljeno obravnavo v zgodovinopisju.

* * *

Žolger je zapustil Pariz 9. septembra 1920.¹⁶⁰

Znano je, da se je po vrnitvi v domovino udeleževal predvsem kot profesor

¹⁵⁵ SZI, Zapuščina Jurija Trunka, Žolgerjev ekspozice na seji teritorialne komisije, 20. maj 1919.

¹⁵⁶ Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 205 in 209–210.

¹⁵⁷ Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 133.

¹⁵⁸ "Ljudski tabor v Prekmurju", *Slovenec*, 19. 8. 1919, št. 189, str. 1; "Narodni tabor v Prekmurju", *Slovenski narod*, 19. 8. 1919, št. 192, str. 1.

¹⁵⁹ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 221.

¹⁶⁰ PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8, Žolgerjeva razglednica za Turnerja, 9. september 1920.

Žolgerjeva pariška razglednica, poslana 9. septembra 1920 dr. Pavlu Turnerju (PAM, fond Pavel Turner, AŠ 8)

ljubljanske pravne fakultete.¹⁶¹ Njegove zasluge iz pariških časov so sicer obla-
stniki v novi državi že kmalu pozabili.¹⁶² Umrli je 16. maja 1925 po dolgotrajni
in težki bolezni v štajerskem sanatoriju Lasnitzhöhe. Pisec nekrologa v ljubljans-
kem liberalnem dnevniku je ob njegovi smrti zapisal: "Ljubeznivega značaja
in uglajenih oblik je z njim legel v grob najpopolnejši tip visokega slovenskega
uradnika dunajskega miljeja."¹⁶³ *Slovenski gospodar* je v naslovu vesti spomnil
na to, da je umrl "prvi slovenski minister".¹⁶⁴ V vseh časnikih pa so bila poudarje-
na Žolgerjeva povojna diplomatska prizadevanja v boju za slovenske narodne

¹⁶¹ Žolger je veljal za zelo podkovanega in zahtevnega predavatelja mednarodnega prava, ki je od svojih
študentov pričakoval sebi lastno zavzetost in disciplino. Eden od bivših študentov je ob njegovi smrti
leta 1925 zapisal naslednji, pogosto izrečeni profesorjev napotek: "Gospoda! Narod vzdržuje s težkimi
žrtvami našo univerzo in učitelje. Smatram, da že čut hvaležnosti napram narodu vam veleva, da upo-
rabite ta leta študija /.../" ("Spomini na Žolgerja kot profesorja", *Slovenec*, 27. 5. 1925, št. 117, str. 2).

¹⁶² Menda mu je "velika Jugoslavija" ostala dolžna povračilo precejšnjega dela stroškov, po enem od pri-
čevanj pa je ostal tudi brez letne vozovnice za vlak Maribor–Ljubljana. To je namreč brezplačno dobil
od uprave Južne železnice do konca leta 1923, nato pa mu je niso hoteli podaljšati. Baje je na to temo
poslal v Beograd prošnjo prometnemu ministru Velizarju Jankoviću, ta pa nanjo sploh ni odgovoril.
Janković je sicer Žolgerja poznal že s pariške mirovne konference, ko je deloval v finančno-gospodar-
ski sekciji jugoslovanske delegacije ("Dunajsko pismo", *Narodni dnevnik*, 23. 5. 1925, št. 94, str. 3).

¹⁶³ "Dr. Ivan Žolger", *Jutro*, 19. 5. 1925, št. 116, str. 3. Pogreb je bil 20. maja 1925 na Dunaju.

¹⁶⁴ "Prvi slovenski minister umrl", *Slovenski gospodar*, 21. 5. 1925, št. 23, str. 4.

meje.¹⁶⁵ Kljub zgodnji smrti je s svojim delom pustil pečat, ki ga ni mogoče spregledati.¹⁶⁶ Vsaj ob stoti obletnici pariške mirovne konference je to težko.

Andrej Rahten

DIPLOMATIC ENDEAVOURS OF IVAN ŽOLGER REGARDING THE SLOVENE STYRIA AND PREKMURJE

SUMMARY

The article examines political expectations of the Slovenes during the creation of the "Versailles System". At the End of the First World War, after many centuries of living within the Habsburg and Ottoman Empires, a new state formation was established in the South Eastern Europe by the Serbs, Croats and Slovenes – the SHS-Kingdom. Delegation of the new state at the Paris Peace Conference in 1919–1920 was very large, the highest ranking Slovene among its members being Ivan Žolger (1867–1925). He was one of seven delegates of the political section of the Yugoslav delegation and one of four plenipotentiary delegates. However, Italians and some other participants of the conference objected to Žolger's appointment because of his membership in the Austrian government back in 1917–1918. Prior to that, he had made an astonishing career as civil servant and scholar, being author of many standard works, such as the study on Austro-Hungarian compromise of 1867. Nevertheless, because of his workaholic habits, excellent knowledge and polite manners, he soon gained respect

¹⁶⁵ Prim. "Dr. Ivan Žolger umrl", *Tabor*, 19. 5. 1925, št. 112, str. 1; "Dnevne vesti", *Nova doba*, 21. 5. 1925, št. 54, str. 2.

¹⁶⁶ Žolger je sicer nameraval napisati študijo o delovanju jugoslovanske delegacije v Parizu, a ga je smrt prehitela. Finančna sredstva, ki so bila iz propagandnih sredstev Narodnega sveta rezervirana v ta namen, je zapustil Ehrlichu (PAM, fond Okrajno sodišče Maribor 1898–1941, AŠ 1834, dosje Elsa Žolger, spis P V 85/26). Zahvaljujem se Leopoldu Mikcu Avberšku, ki me je opozoril na citirani dokument.

among his colleagues at the Paris Peace Conference.

Slovene members of the Yugoslav delegation were well-organised and disciplined. Žolger established his own, separate secretariat. Its members worked tirelessly, a large number of experts supported Žolger with different documents, analysis and statistics. His good knowledge of French proved to be useful in communication with the French diplomats, who were the most loyal supporters of the Yugoslav claims. Particularly good cooperation developed between Žolger and André Tardieu, president of the territorial commission dealing with the Romanian and Yugoslav questions.

During the Paris Peace Conference, Slovene members of the Yugoslav delegation were among the biggest supporters of the US President Thomas Woodrow Wilson. They anticipated that the authority of Wilson and his ideas would prevail over the methods of the "Old Diplomacy". However, the other Great Powers which directed the current of negotiations regarding the new borders in Central Europe, were not willing to accept the territorial demands regarding the western and northern borders of the SHS-Kingdom. All attempts to nullify or at least to correct the stipulations of the Treaty of London of 1915, which provided a large share of territory of the former Austrian Littoral for the Italian Kingdom, were unsuccessful. In order to avoid the implementation of the Treaty of London, the Slovene delegates and politicians demanded a referendum in the area of the former Austrian Littoral. This demand was rejected by all Great Powers, including the United States. On the other hand, Wilson was ready to support the plebiscite in Carinthia, although there was a strong opposition by the Yugoslav delegation to such a solution. In this case, a substantial part of the Slovenes and the Croats would be left outside the borders of the SHS-Kingdom, and all the endeavours, based on the Wilsonian Idealism, would fail.

However, negotiations in other two northern border sectors were more successful for the Yugoslav delegation. Regarding the former crown land of Styria, where its southern part with centre in the city of Maribor was claimed both by the Austrians and Slovenes, the idea of plebiscite was supported by the Italian diplomacy which wanted to help the new Austrian Republic. The neighbouring province of Prekmurje, which belonged to the Hungarian Kingdom for centuries, was also claimed by the SHS-Kingdom. In both cases, Žolger managed to persuade the representatives of the Great Powers to support the Yugoslav proposals. He was strongly supported by Tardieu. Nevertheless, it was difficult for both of them to prevail, since the Italian delegates did their utmost to weaken the position of the SHS-Kingdom.

The issue of Prekmurje was settled already in the mid-summer of 1919; the troops of the SHS-Kingdom occupied the territory. The question of the Styrian plebiscite was more complex due to the Italian attitude, but – with the important exception of Radgona/Radkersburg – also solved by the end of August

1919 according to the wishes of Žolger. Despite some positive results regarding Styria, Žolger remained very reluctant to sign the Treaty of St. Germain with Austria. It was signed by the Yugoslav delegates on December 5, 1919, only after a long discussion between the Belgrade government and the Paris delegation.

Author: **RAHTEN Andrej**
Ph.D., Full Professor, Research Counselor
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenia

Title: **DIPLOMATIC ENDEAVOURS OF IVAN ŽOLGER REGARDING THE SLOVENE STYRIA AND PREKMURJE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 18 (2018), No. 2, pp. 489–528, 166 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Ivan Žolger, Paris Peace Conference, Styria, Prekmurje, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Excerpt: The paper highlights the role of Styrian lawyer Ivan Žolger (1867–1925) in the diplomatic activities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes regarding the demarcation in Styria and the affiliation of Prekmurje. From archival and memoir sources are presented Žolger's efforts at the Paris Peace Conference in 1919–1920, where he acted as an authorized delegate of the Yugoslav state.